

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

---

LIETUVOS

24(33)  
2024

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

---

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS  
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

VILNIUS 2024

## REDAKTORIŲ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Vyriausioji redaktorė / Editor-in-Chief

Vida Savoniakaitė

*Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania*

Redaktorių kolegijos sekretorė / Assistant Editor:

Danguolė Švidinskaitė

*Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania*

Tarptautinė patarėjų taryba / International Advisory Board:

Auksuolė Čepaitienė

*Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania*

Vytis Čiubrinskas

*Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania*

Jonathan Friedman

*Kalifornijos universitetas / University of California, San Diego, USA*

Anna Gomóla

*Silezijos universitetas Katowicuose / University of Silesia in Katowice, Poland*

Chris Hann

*Maxo Plancko socialinės antropologijos institutas / Max Planck Institute for Social Anthropology, Halle / Saale, Germany*

Neringa Klumbytė

*Majamio universitetas / Miami University, Ohio, USA*

Ullrich Kockel

*Aukštumų ir salų universitetas / University of the Highlands and Islands, Kirkwall, UK*

Adam Jonathan Kuper

*Londono ekonomikos mokykla / London School of Economics, UK*

Orvar Löfgren

*Lundo universitetas / Lund University, Sweden*

Jonas Mardosa

*Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania*

Frederico Delgado Rosa

*NOVA universitetas Lisabonoje / NOVA University Lisbon, Portugal*

Žilvytis Šaknys

*Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania*

Leidyklos adresas / Address of the Publisher:

Lietuvos istorijos institutas  
Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius

<[www.istorija.lt](http://www.istorija.lt)>

Redaktorių kolegijos kontaktai / Editorial inquiries:  
El. paštas / E-mail: [etnolog@istorija.lt](mailto:etnolog@istorija.lt)

Žurnalas registruotas / The Journal is indexed in:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)

EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Academic Search Ultimate,

Energy and Power Source, SocINDEX with Full Text, Sociology Source Ultimate

Modern Language Association (MLA) International Bibliography

Scopus

Leidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų  
ir sklaidos 2016–2024 metų programą (Sutartis Nr. S- LIP-22-43)

ISSN 1392-4028  
e-ISSN 2538-6522

© Lietuvos istorijos institutas, 2024  
© Straipsnių autoriai, 2024

## TURINYS / CONTENTS

|                                                     |    |
|-----------------------------------------------------|----|
| <b>Pratarmė</b> ( <i>Vida Savoniakaitė</i> ) .....  | 5  |
| <b>Editorial</b> ( <i>Vida Savoniakaitė</i> ) ..... | 11 |

### **Straipsniai / Articles**

*Adam Kuper*

|                                          |    |
|------------------------------------------|----|
| The Cosmopolitan Museum .....            | 17 |
| Kosmopolitinis muziejus. Santrauka ..... | 23 |

*Dovilė Grickevičiūtė*

|                                                                                                                                                   |    |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| The Cambodian Genocide: Historical Knowledge and Development<br>among Second and Third-Generation Democratic Kampuchean<br>Regime Survivors ..... | 27 |
| Kambodžos genocidas, istorinės žinios bei antrosios ir trečiosios<br>Demokratinės Kampučijos režimą išgyvenusių kartų raida. Santrauka .....      | 54 |

*Giedrė Buivytė-Jokūbauskienė*

|                                                                                                |    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Apkalbos: bendruomeninė funkcija, asmeninė patirtis ir motyvai<br>meilės dainose .....         | 57 |
| Gossip: The Community Function, Personal Experience and Motifs<br>in Love Songs. Summary ..... | 76 |

*Darius Daukšas*

|                                                                                                                    |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Lietuvos lenkų identiteto konstravimas periodikoje: nuo etninės grupės<br>iki nacijos? .....                       | 79  |
| Constructing the Lithuanian-Polish Identity in the Periodical Press:<br>From Ethnic Group to Nation? Summary ..... | 106 |

### **Teminis skyrius: Iš Lietuvos etnologijos istorijos / Special Section: From the History of Lithuanian Ethnology**

*Žilvytis Šaknys*

|                                                                                                                                                 |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Įvertinant etnologijos šaltinius: Vilniaus krašto lietuvių kalendorinės<br>šventės jaunimo spaudos ir lauko tyrimų požiūriu .....               | 109 |
| Evaluating Ethnological Sources: Lithuanian Calendar Feasts<br>in the Vilnius Region in the Youth Press and in Field Research.<br>Summary ..... | 134 |

*Irma Šidiškienė*

|                                                                                                     |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Lituanistinių tyrimų pulsas Antano Mažiulio recenzijose:<br>dalykinė kritika .....                  | 137 |
| The Pulse of Lithuanian Studies in Antanas Mažiulis' Reviews:<br>A Subject Criticism. Summary ..... | 163 |

*Rasa Paukštytė-Šaknienė*

|                                                                                                                                                                         |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Etnologinių šeimos papročių tyrimų teminė, probleminė<br>bei metodologinė plėtra atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę .....                                                 | 167 |
| The Thematic, Problematic and Methodological Evolution<br>of Ethnological Studies of Family Customs since the Restoration<br>of Lithuania's Independence. Summary ..... | 198 |

**Knygų recenzijos / Book Reviews**

|                                                                                                                                                                   |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Rasa Navickaitė. Marija Gimbutas: Transnational Biography,<br>Feminist Reception, and the Controversy of Goddess Archaeology<br>( <i>Neringa Klumbytė</i> ) ..... | 201 |
| Elvyra Usačiovaitė. Asmenybė ir simbolis ( <i>Romualdas Juzefovičius</i> ) .....                                                                                  | 205 |
| Iš praeities šaknų. Senovės baltų kultūra 11. E. Usačiovaitė (sud.)<br>( <i>Jūratė Šlekonytė</i> ) .....                                                          | 210 |
| Nijolė Laurinkienė. The God Perkūnas of the Ancient Lithuanians<br>in Language, Folklore, and Historical Sources ( <i>Rimantas Balsys</i> ) .....                 | 215 |
| Libertas Klimka. Matuojant neaprėpiamą laiką ( <i>Venantas Mačiekus</i> ) .....                                                                                   | 219 |

**In Memoriam**

|                                                                                              |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Netekome profesorės Irenos Reginos Merkienės (1937–2024)<br>( <i>Žilvytis Šaknys</i> ) ..... | 222 |
|----------------------------------------------------------------------------------------------|-----|

# Etnologinių šeimos papročių tyrimų teminė, probleminė bei metodologinė plėtra atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę

*Rasa Paukštytė-Šaknienė*

*Lietuvos istorijos institutas*

Straipsnyje siekiama apžvelgti po 1990 m. atliktus etnologinius šeimos papročių tyrimus ir jų kryptis, atskleistas monografijose, studijose, taip pat pasitelkiant metodologinio pobūdžio leidinius ir straipsnius, jei publikacijos žymi naujos metodologinės, tematinės ar teorinės prieigos pradžią ar plėtrą atkurtoje Lietuvos Respublikoje. Atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę neliko ideologinių suvaržymų tirti su religija ir religingumu susijusius šeimos papročius. Vykdomi praeities ir dabarties, kaimo ir miesto, lietuvių ir tautinių mažumų, tautiškai mišrių šeimų papročių tyrimai Lietuvoje ir užsienyje. Išplėtoti šeimoje švenčiamų kalendorinių papročių, sąveikos su kitomis socialinėmis bendrijomis tyrimai. Apibendrinant po 1990 m. atliktus etnologinius tyrimus matyti šeimos papročių tyrimų teminė, metodologinė bei probleminė plėtra.

Raktiniai žodžiai: *šeima, etnologiniai tyrimai, papročiai atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę (po 1990 m.), etnologijos institucionalizacija.*

The article examines ethnological research on family customs carried out since 1990, and its directions, revealed in monographs, studies and publications and articles of a methodological nature, if the publications mark the beginning or the development of a new methodological, thematic or theoretical approach in the restored Republic of Lithuania. After the restoration of independence, ideological restrictions on the study of family customs related to religion and religiosity disappeared. Since then, research has been carried out on the past and the present, rural and urban society, Lithuanians and national minorities, and ethnically mixed families in Lithuania and abroad. The research has also extended to calendar customs celebrated in the family, and interactions with other social communities through customs. To sum up the ethnological research on family feasts carried out since 1990, the thematic, methodological and problematic development of studies of family customs is evident.

Keywords: *family, ethnological research, customs, restoration of Lithuania's independence (after 1990), institutionalisation of ethnology.*

## Įvadas

Šeimos ir jos narių gyvenimo įvykius susiejančios apeigos („perėjimo ritualai“) paprastai žymi ypatingą socialinę vertę visuomenėje (van Gennep 1960[1909]; Turner 1969)<sup>1</sup>. Kaip teigia Slovakijos etnologė Katarína Popelková, visuomenės atspindys „švenčių veidrodyje“ domina ir šių dienų etnologus (Popelková 2017: 171). Šventės paprastai atlieka tą patį pagrindinį vaidmenį kaip ir ritualai visuomenėje (Etzioni 2004: 6), ir pirmiausia svarbios ne tik kaip socialinių santykių išraiška, bet ir kaip tų santykių modelis bei elgesio modelis apskritai (Rao 2008: 146). Švenčių gyvavimo ciklas ir jų šventimo būdai išlieka dešimtmečius ar net šimtus metų su išsaugotais arba atnaujintais elementais. Žmonėms jie vis dar yra galimybė nuolat atitrūkti nuo kasdienės rutinos ir tam tikrą laiką pagyventi išskirtinėje atmosferoje. Tai garantuoja santykinį švenčių nekintamumą ir stabilią vietą kultūroje (Popelková 2017: 172). Johnas R. Gillisas teigė:

Vestuvės, laidotuvės ir gimtadieniai yra kur kas daugiau nei vien tik „gyvenimo faktai“, iki kurių šiuolaikinis socialinis mokslas sugebėjo juos sumažinti. Tomis akimirkomis tikrasis elgesys yra ne toks svarbus nei jį lydinti simbolinė veikla. Tai yra brangios akimirkos, kurias išnaudojame iš trumpalaikio linijinio laiko, kad ištrūktume iš dabartinių rūpesčių ir įsivaizduotume praeitį, kuri naves mus į įsivaizduojamą ateitį (Gillis 2004: 98).

Be religinio ar pasaulietinio ritualo, šventę sudaro ir papročiai. Jono Balio apibrėžimu, papročiai yra kasdieniame gyvenime pritaikyti liaudies tikėjimai, kuriuos įprasta skirstyti į metinių švenčių, susijusių su darbu, ir „gyvenimo bėgio svarbiųjų įvykių“ – tokių kaip gimimas ir krikštybos, piršlybos ir vedybos, mirtis ir laidotuvės – papročiai (Balys 1948a: 7). Lietuvos ir lietuvių emigrantų etnologijos istoriografijoje buvo nusistovėjęs „šeimos papročių“ ar „šeimos tradicijų“ apibrėžimas (Vyšniauskaitė 1967; Yla 1978; Brazytė-Bindokienė 1989), kuris žymėjo ribinius gyvenimo ciklo papročius, taip pat ir periodiškai švenčiamus gimtadienius bei vardadienius. Vėliau etnologai šeimos švenčių sampratą praplėtė – į ją įtraukė ir šeimoje švenčiamas kalendorines šventes (Paukštytė-Šaknienė, Mardosa, Šaknys, Šidiškienė 2016). Remiantis pastarųjų metų šeimos papročių tyrinėtojų atliktais tyrimais, šeimoje švenčiamus kalendorinius papročius kaip suburiančius visus šeimos narius didelė dalis respondentų įvardijo kaip šeimos papročius ar tradicijas (plg. Etzioni 2004). Į prioritetinę vietą iškėlus socialinį šventės aspektą, anot Ursulos Rao teorinės prieigos, ypatingą svarbą įgyja tokie šventės aspektai kaip šventės šventimo vieta, laiko perspektyva ir jos dalyviai (Rao 2008: 143–160). Vidos Savoniakaitės požiūriu, šiuolaikinės

<sup>1</sup> Kartais perėjimo ritualų apeigos iš vieno žmogaus socialinio etapo į kitą įvardijamos kaip „gyvenimo ciklo“ (life cycle) ar „gyvenimo krizių“ (life crisis) apeigos (Bell 1997: 94).

etnografijos lauko tyrimams turi įtakos posūkis į socialinės istorijos, socialinių faktų tyrimų problemas (Savoniakaitė 2008a: 65).

Šeimos ir jos papročių tyrimai Lietuvoje susilaukė gana didelio tyrėjų dėmesio. Šie darbai yra skirtingi teritorijos, laikotarpio, tematikos, temos ištirtumo, probleminiu bei kitais požiūriais. Siekdama juos klasifikuoti išskyriau dvi didesnes tyrimų grupes: pirma – tyrimai, paremti teritoriniu principu, kurie gali apimti vieną vietovę, regioną ar visą Lietuvą; antra – tyrimai pagal nagrinėjamą laikotarpį: senieji (ikisovietiniai), sovietiniai, dabartiniai (atkurtos Lietuvos Respublikos laikotarpis nuo 1990 iki 2023 m.). Šeimos tyrimų periodizacijoje išskirti laikotarpiai radikalčiai skiriasi tyrimo metodologija. Savitų bruožų ir metodologinių priemonių įgyja ir dabarties situacijos tyrimas, kai tyrėjas gali pritaikyti stebėjimo metodą. Etnografinė praeitis paprastai rekonstruojama tik iš pateiktųjų pasakojimų ir kitų etnografinių šaltinių. Dar vienas svarbus metodologinės priemonės aspektas – pasitikrintas vietovės dydis ir administracinis statusas: kaimas, miestelis, miestas ar didmiestis. Tam tikrą specifiką turi ir skirtingų etninių grupių atstovų tyrimai ir ar tyrimas atliekamas Lietuvoje, ar už jos teritorijos – etnografinėse lietuvių žemėse ar už jų ribų, tiriant emigrantus ar net su Lietuva nesusijusius žmones.

Pažvelkime į šiuos tris laikotarpius per konkrečius šeimos papročių tyrimus. Senieji, iš kartos į kartą perduodami šeimose papročiai nuo seno traukė tyrinėtojų dėmesį, pavyzdžiui, jau 1690 m. Būdviečių (prie Ragainės) kunigas Teodoras Lepneris pirmojoje lietuvių lokaloje apybraižoje *Prūsų lietuvis* į atskirus skyrius suskirstė krikštynas, piršlybas, vestuves, mirtį ir laidotuves (Lepneris 2011). Tačiau šių švenčių metu paplitę papročiai buvo gana siauro bendruomeninio pobūdžio – telkė šeimą, gimines ir lokalią bendruomenę, todėl juos buvo daug sunkiau fiksuoti nei viešas kalendorines šventes, nes, kaip pažymi papročių tyrinėtojai, dalyvaujamasis stebėjimas – pats tiesiausias kelias suvokiant ritualą (plg. Grimes 2013: 44). Sovietmečiu, visai skatinant švenčių viešumą ir kolektyviškumą, iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad turėjo palengvėti šeimos tyrimų situacija. Tačiau sovietinės valdžios suformuluotas siekis „sukurti“ naujas, „atsiribojančias nuo senųjų“ socialistines tradicijas sukėlė dar didesnes problemas norint tyrinėti šeimą ir jos papročius. Visų pirma buvo apsiribota tik dabarties situacijos tyrimais. Buvo verčiama „kurti“ ir „atrasti“ daugeliu atvejų dar neįdiegtas sovietines tradicijas. Kita vertus, stengtasi „nepastebėti“ senųjų, su Bažnyčia susijusių tradicijų ar bent „fiksuoti“ jų tariamą spartų nykimą. Atkurtoje Lietuvos Respublikoje su sovietine ateistine ideologija ir mokslo cenzūra susijusių problemų neliko ir natūraliai kyla klausimas, kaip tai paveikė etnologinių šeimos papročių tyrimų plėtrą. Šeimos papročiais laikysime visas šeimos narius suburiančias šventes, apimančias gyvenimo ir kalendorinių metų ciklo papročius.

Šiame straipsnyje sieksiu apžvelgti po 1990 m. atliktus etnologinius šeimos papročių tyrimus ir jų kryptis, atskleistas monografijose, studijose, taip pat

pasitelkti metodologinio pobūdžio leidinius ir straipsnius, jei publikacijos žymi naujos metodologinės, teminės ar teorinės prieigos pradžią ar plėtrą atkurtoje Lietuvos Respublikoje<sup>2</sup>. Manau, siekiant šio tikslo, būtina pažvelgti ir į ankstesnių laikotarpių šeimos papročių tyrimus. Taip pat keliama uždaviniai paanalizuoti etnologijos mokslo institucionalizaciją (1934–1993) ir jos poveikį šeimos papročių tyrimams, atskleisti naujas šeimos papročių temas ir jų plėtrą po 1990 m.

## Šeimos papročių tyrinėjimų ištakos

### *Tarpukario tyrimai*

Siekdama suvokti atkurtos Lietuvos Respublikos etnologų indėlį į šeimos tyrimus, turėčiau pažvelgti iš ankstesnių laikų perspektyvos. Pasak šeimos tyrinėtojo Petro Kalniaus, šeima yra viena labiausiai nagrinėjamų socialinių ir humanitarinių mokslų sričių (Kalnius 2011: 379). Vis dėlto su šiuo teiginiu sunku sutikti gilinantis į 1918–1940, o iš dalies ir 1945–1990 m. Lietuvos etnologijoje nagrinėtas temas. Pritarčiau Laimutės Anglickienės nuomonei, kad tarpukariu išleisti darbai liudija fragmentišką šeimos tyrimų pobūdį. Dauguma jų skirti iš etnografinių regionų ar tik iš atskirų vietovių surinktai medžiagai apibendrinti (Anglickienė 2008: 73).

Peržvelgus šeimos ir jos papročių tyrimus tenka pažymėti, kad tarpukariu Lietuvoje nebuvo publikuotas nė vienas šeimos papročiams skirtas didesnės apimties ar visai Lietuvai apibendrinamojo pobūdžio darbas. Prie negausių, bet svarbių šeimos tyrinėjimų priskirčiau kelis darbus. Pirmiausia – tik dviejų Lietuvos regionų Žemaitijos ir Dzūkijos vestuvių papročių apžvalgai skirtus Juozo Mickevičiaus (Mickevičius 1937: 47–125) ir Vinco Krėvės-Mickevičiaus (Krėvė-Mickevičius 1933a: 17–93) darbus. Kaip reikšmingus šios temos ištyrimui išskirčiau ir Juozo Baldausko (vėliau Baldžius) vestuvių papročių tyrinėjimus, t. y. studijas *Pirktinės vestuvės* (Baldauskas 1936: 3–123) ir *Vogtinės vestuvės* (Baldžius 1940: 3–128). Pirmojoje buvo ieškoma nuotakų pirkimo, o antrojoje – nuotakos grobimo pėdsakų lietuvių dainose ir vestuvių apeigose<sup>3</sup>. Prie svarbesnių mokslinių tyrinėjimų galima priskirti kelias nedidelės apimties, taip pat lokalias studijas iš Žemaitijos ir Dzūkijos, skirtas krikštytųjų papročiams (Krėvė-Mickevičius 1933b: 30–46; Mickevičius 1935: 86–111). Tuo metu laidotuvių papročiai beveik nenagrinėti. Pažymėčiau tik Marijonos Čilvinaitės straipsnį, kuris nėra mokslinis, bet reikšmingas kaip šaltinis, paremtas lauko tyrimų medžiaga iš Žemaitijos, publikuotas kraštotyriminiame leidinyje (Čilvinaitė 1940: 163–166).

<sup>2</sup> Neaptariami tie straipsniai, kurie vėliau tapo monografijos dalimi ar monografijos skyriumi. Tam tikrais atvejais pasitelkiami etnologų darbai, kuriuose tyrimo objektas nėra tiesiogiai susijęs su šeimos papročiais, tačiau šie tyrinėjimai papildo šeimos papročių tyrimus.

<sup>3</sup> 1936 m. J. Baldauskas studiją *Pirktinės vestuvės* apgynė kaip daktaro disertaciją.

Apibendrindama minėtu laikotarpiu atliktus tyrimus pasiremsiu Vacio Miliaus nuomone. Etnologas teigė, kad tarpukariu daugiau dėmesio buvo skiriama papročiams, o iš viso valstiečių gyvenimo ir buities komplekso buvo išrenkami tik senieji reiškiniai, jų liekanos. Gyvenamojo meto liaudies kultūros reiškiniais beveik nesidomėta, nenagrinėta atskirų socialinių sluoksnių kultūra, tarp jų – ir darbininkų (Milius 1964: 40). Akivaizdu, kad išskyrus vestuves, išsamesnių kitų šeimos papročių tyrimų nebuvo atlikta. Tačiau etnologijos mokslui reikšminga tai, kad tuo metu buvo pradėta kaupti etnografinė (tų metų vadinta tautosakine) medžiaga. Parengtos ir publikuotos etnografinėi medžiagai rinkti programos, iš kurių išskirčiau Jono Balio 1936 m. išleistą *Tautosakos rinkėjo vadovą*. Jame buvo suformuota šeimos papročiams fiksuoti klausimų grupė „Nuo lopšio iki grabo“ – 112 klausimų (Balys 1936: 53–61)<sup>4</sup>. Vėliau pagal šį klausimyną surinkta lauko tyrinėjimų medžiaga reikšmingai padėjo rengiant monografijas (jos bus aptartos kiek vėliau), kurios, deja, publikuotos emigracijoje. Tačiau Lietuvoje liko sukaupta vertinga etnografinė medžiaga, kuria iki dabar sėkmingai naudojasi daugelis etnologų bei tautosakininkų<sup>5</sup>.

### *Sovietmečio tyrimai*

Sovietmečiu šeimos papročių tyrimai praėjo savitą mokslinio tyrimo kelią. Gedimino Lankausko vertinimu, sovietinės okupacijos metu santuokos apeigos nuo XX a. 7–8 dešimtmečio tapo svarbia komunistų partijos ideologinio darbo dienotvarkės dalimi (Lankauskas 2021: 111). Tais pačiais žodžiais galima apibūdinti ir civilinių vardynų ritualo kūrimą (Paukštytė-Šaknienė 2007). 1963–1964 m. Sovietų Sąjungoje buvo sutelktas ypatingas dėmesys į ateistinių auklėjimą. TSKP CK rezoliucijose, o vėliau ir ministro dekretu buvo raginama sukurti naujus pilietinius ritualus, kurie užpildytų visą sovietinį gyvenimą, užmegzdami „organinį ryšį“ tarp naujų apeigų ir žmonių gyvenimo ritmo, kuris sistemingai sintezuotų loginę, emocinę ir estetinę patirties dimensiją. Tikėtasi, kad naujos apeigos pakeis senesnes religines apeigas ir komunistinė moralė bei socialistinis internacionalizmas nugalės buržuazinį nacionalizmą (Bell 1997: 226). Gal ir paradoksalu, tačiau ši ideologinė kryptis sudarė galimybes išsamiau tirti senuosius šeimos papročius. 1967 m. Angelės Vyšniauskaitės publikuotoje knygoje *Lietuvių šeimos tradicijos* autorė rašė: „...norint sukurti tarybinio žmogaus poreikius, jo buitį ir dvasinį pasaulį atspindinčias tradicijas, kurios įprasmintų visą, kas gyvenime

<sup>4</sup> Kur kas išsamesnė Prano Būtėno 1925 m. išleista Lietuvių tautotyros žinių ir senienų rinkimo programa, kurioje išskirta net 404 klausimų grupė „Šeimos židiny (Pelenas) ir apeigos bei kitokie tautiniai ypatumai“ (Būtėnas 1925: 52–75). Tačiau remiantis šia programa nebuvo surinktas didesnis kiekis medžiagos (Šaknys 2014: 95).

<sup>5</sup> Medžiaga saugoma Lietuvių literatūros ir tautosakos institute bei Lietuvos istorijos institute (Liaudies tikėjimų kartoteka), taip pat Šiaulių „Aušros“ muziejuje ir kitose institucijose.

yra gražaus, reikia ne tik pažinti tarybinę tikrovę, bet ir kultūrinį palikimą, kuris papročių ir tradicijų pavidalu atėjo į šiandieninę visuomenę iš praeities“ (Vyšniauskaitė 1967: 8). Ši strategija padėjo siekiant objektyviai atlikti ikisovietinės šeimos ir su ja susijusių papročių tyrimus. Kaip jau minėjau, tuo laikotarpiu šeimos papročių tyrimų (neskaitant vestuvių) buvo atlikta tikrai nedaug. Tad Vyšniauskaitės nurodytą etnologų (tuo metu etnografų) siekį tyrinėti „senuosius reiškinius“ žvelgiant iš šių dienų perspektyvos vertinčiau pozityviai. Vis dėlto tuo laikotarpiu dirbę mokslininkai, ypač tyrinėję papročius, tęsdami etnografinės dabarties tyrimus, susidūrė su sunkumais. Negalėdami objektyviai pavaizduoti žmonių gyvenimo ir bet kokių sąsajų su religingumu, jie galėjo atskleisti tik paskirus tradicinių krikštytųjų, vestuvių ar laidotuvių papročius ir jų elementus. Praeities / senuosius šeimos ir jos papročių tyrimus buvo galima lengvai pagrįsti marksistine leninine metodologija. 1964 m. LII etnologų publikuotoje vienoje reikšmingiausių etnologijos mokslui monografijoje *Lietuvių etnografijos bruožai* buvo rašoma: „Pagrindinis tarybinės etnografijos, kaip ir kitų mokslų, tyrinėjimo metodas yra dialektinio materializmo metodas. Tirdama tiek praeities, tiek dabarties liaudies gyvenimo reiškinius, tarybinė etnografija laikosi istorizmo principo, vieno būdingiausių etnografijos bruožų“ (Milius 1964: 11–12).

Vis dėlto atkreipčiau dėmesį, kad analizuojant vadinamąją „dabartį“ kolūkiečių šeimos tyrimuose abejonių kelia „apibūdinami nauji reiškiniai“. Vyšniauskaitė pirmojoje išsamesnėje studijoje *Lietuvių valstiečių šeimos buitis* rėmėsi ekonomiškai išsivysčiusiuose Šiaurės, Šiaurės rytų ir Vidurio Lietuvos rajonuose 1949–1955 m. atliktais tyrimais<sup>6</sup>. Tyrimo metu etnologė nustatė pokyčius, kurie atsirado nykstant buvusiam šeimos uždaramui, kintant šeimos narių tarpusavio santykiams ir švenčiant liaudies socialistines šventes, tokias kaip Gegužės pirmoji, Spalio šventės, Gegužės devintoji. Paminimas (nors ne studijos išvados) ir religinių švenčių reikšmės mažėjimas. Kaip naują reiškinį (minima, kad praeityje švenčiami labai retai) išskiria vardadienių bei gimtadienių šventimą, Pavasario ir Derliaus šventes (Vishnyauskayte 1962: 55). Vis dėlto analizuoti ir senieji laidotuvių papročiai, kuriems etnologė skyrė didžiausią iki tol šiai temai skirtą studiją *Laidotuvių papročiai Lietuvoje XIX a – XX a. pirmaisiais dešimtmečiais* (Vyšniauskaitė 1961: 132–153). Daugiau tokių galimybių susidarė rengiant apibendrinantį etnologijos leidinį *Lietuvių etnografijos bruožai*. Tačiau knygos skyriuje „Šeimos buitis ir papročiai“ aptariamos ne tik tradicinės šeimos šventės, bet ir sovietinės, naujai kuriamos šventės, tokios kaip civilinės vardynos ir laidotuvės, komjaunuoliškos

<sup>6</sup> Pirmasis šiais tyrimais paremtas straipsnis akademine spaudoje, šios autorės darbas buvo „Dabartinės lietuvių valstiečių vestuvės“, kur išvelgiami du šiuolaikinių vestuvių raidos modeliai – žemaitiškas ir aukštaitiškas. Pastarasis pasižymi didesniu archajiškumu (Vyšniauskaitė 1957: 83–93).

vestuvės (Vyšniauskaitė 1964: 448–526)<sup>7</sup>. Po kelerių metų Vyšniauskaitės publikuotoje metodinio pobūdžio knygoje *Lietuvių šeimos tradicijos* socialistinių papročių, skirtų šeimai, aprašymai daug platesni, tačiau autorė nevengia plačių ekskursų į tradicinius papročius, paaiškinamos sovietmečiu naujai besiformuojančių papročių ištakos (Vyšniauskaitė 1967).

Apžvelgiant šeimos papročių tyrimus iš chronologinės perspektyvos, reikšmingi buvo XX a. 8–9 dešimtmečiai. 1975 m. daktaro disertaciją tema „Lietuvių valstiečių vestuvių veikėjai XIX a. antroje pusėje–XX a.“ apgynė Irena Čepienė ir 1977 m. jos pagrindu publikavo knygą *Lietuvių liaudies vestuvių veikėjai* (Čepienė 1977). Žvelgdami į knygos struktūrą matome, kad sovietinėms vestuvėms skirta tik viena ketvirtoji knygos dalis. Nuo 1976 m. Istorijos instituto etnologai pradėjo projektą, skirtą atskirų etnografinių regionų kaimo kultūros tyrimams, kurie apėmė sodybas, interjerą, mitybą ir vestuves. 1981 m. išėjusiame Suvalkijos etnografiniam regionui skirtame leidinyje aprašoma tik socialistinio laikotarpio vestuvės (Vyšniauskaitė 1981: 100–159), o 1985 m. Žemaitijos regionui skirtame tome publikuotas atskiras knygos skyrius, skirtas nagrinėti sovietinio laikotarpio vestuvėms ir jų ištakoms, tai yra tradiciniams papročiams (Vyšniauskaitė 1985: 122–189).

Atskiros etnologų susidomėjimo sulaukė miesto tyrimai. 1979–1980 m. buvo pradėti Vilniaus ir Kauno pramonės darbininkų tyrimai, kurie apėmė ne tik šeimos kūrimą, struktūrą ir sudėtį, šeimos narių santykius ir jų vaidmenį etninuose procesuose, bet ir vestuves bei jų papročius. 1983 m. publikuotoje Antano Daniliausko studijoje *Lietuvos pramonės darbininkų šeima socializmo laikotarpiu* buvo išskirtas skyrius „Šeimos tradicijos ir papročiai“, tačiau čia nagrinėtos tik XX a. 8 dešimtmečio darbininkų vestuvės, o jų ištakoms (XX a. 3–6 dešimtmečiai) skirta tik nereikšminga vieta – du su puse puslapio. Kita vertus, pirmą kartą oficialiai pripažįstamas komjaunuoliškų vestuvių mažėjimas. Šis reiškinys grindžiamas ir sovietmečiu išlikusia darbo žmonių stipria tendencija švęsti vestuves šeimoje ir tuo, kad įvedus civilinės metrikacijos ceremonialą, tokios vestuvės jau buvo atlikusios savo vaidmenį (Daniliauskas 1983: 46). XX a. 8 dešimtmetyje buvo išskirtos šiuolaikinės tradicinio pobūdžio vestuvės ir šiuolaikinės vestuvės – tik pobūvis. Pateikiama išvada, kad Lietuvoje gyvenančių įvairių tautybių vestuvių papročiai panašėja (Daniliauskas 1983: 43–61). Tačiau tiriamojo laikotarpio (XX a. 8 dešimtmečio) vestuvių ištakos aprašytos labai lakoniškai (tik puslapis teksto yra apie XX a. 3–4 dešimtmečių ir pusantro puslapio – apie XX a. 5–7 dešimtmečių vestuves). Tiriamajam laikotarpiui iš viso skirta 15 puslapių (Daniliauskas 1983: 46–61). Lietuvių etnologų sovietmečio tyrimų mastas

<sup>7</sup> Panašios proporcijos tradicinių ir socialistinių papročių aprašymų yra 1982 m. Pranės Dundulienės publikuotame vadovėlyje studentams *Lietuvių etnografija* (Dundulienė 1982: 226–268).

toli gražu neprilygsta panašiu laikotarpiu atliktiems Maros Ustinovos tyrimams Latgalėje ir Kurzemėje (Latvijoje), kur išsamiai išnagrinėtos ir socialistinio laikotarpio šeimos šventės, ir jų ištakos (Ustinova 1980). Taigi galima sakyti, miesto vestuvių tyrimai buvo minimalūs.

Kaimo gyventojų dvasinę kultūrą analizavęs Jonas Mardosa publikacijoje *Socialistinio kaimo gyventojų dvasinė kultūra* pažymėjo, kad nors Tarybų valdžios metais Lietuvoje religijos ir bažnyčios įtaka socialiniam ir kultūriniam gyvenimui mažėjo, tikinčių buvo tarp įvairių socialinių sluoksnių, net aukščiausios kvalifikacijos specialistų. Daug „svyruojančių“ ir netikinčių gyventojų bažnyčioje lankosi per didžiąsias religines šventes. Daugelį religinių senųjų liaudies švenčių švenčia tik tikintieji, tačiau Velykos ir Kalėdos švenčiamos beveik visur. Šių švenčių religinė prasmė nemažai gyventojų daliai yra pakitusi, šios šventės dabar laikomos tradicinėmis šeimos šventėmis. Vestuvės dažniausiai vyksta be religijos, tačiau dažniausiai švenčiamos su liaudiškais papročiais (Mardosa 1988: 63–65). Vis dėlto vienoje Dzūkijos bažnyčioje teko matyti sovietmečiu įslaptintas bažnytines metrikos knygas, kur buvo įrašomos atsakingas pareigas užimančių žmonių vestuvės ir krikštynos. Buvo vedama „dviguba metrikacija“, kai kuriais metais krikštas registruotas keliose knygose, matyt, siekiant klaidinti sovietinius pareigūnus ir nuo galimų nemalonumų apsaugoti atsakingesnes pareigas užimančius krikštątevius ir tėvus (Paukštytė-Šaknienė 2002: 146). Manychiau, kad objektyvūs religingumo tyrimai sovietinės okupacijos metais vargu ar buvo įmanomi, o lauko tyrimų metu realią situaciją būtų sunku sužinoti.

Kalnius, apibendrindamas visus sovietmečio etnografinius miesto ir kaimo šeimos tyrinėjimus, teigė, kad jie nėra permanentiški idėjų plėtojimo požiūriu: tas pats klausimas, nušviestas įvairių autorių darbuose, skiriasi tuo, kad tyrimas atliktas kitoje vietovėje arba socialinėje aplinkoje ir beveik visuose etnografiniuose darbuose, rašytuose iki 1990 m., pasigenda istoriosofiškumo bei reiškinių analizės etniniu požiūriu (Kalnius 2008b: 55). Autoriaus nuomone, taip atsitiko todėl, kad etnografijos mokslas buvo itin budriai stebimas ieškant etnografų darbuose „objektyvizmo“ ir „vieningos srovės“ apraiškų. Dėl šios priežasties tyrinėtojai kai kuriais klausimais, ypač formuluodami išvadas, neišvengė ir konjunktūrinių vertinimų. Tačiau pripažįsta, kad visi šeimos tyrinėtojai stengėsi sąžiningai operuoti turima medžiaga, todėl retai kada nusikalsta istorizmo ir logiškumo principams (Kalnius 2008b: 56).

Sovietmečiu, kaip ir tarpukariu, išsiskyrė kaimo vestuvių tyrimai. Birutė Imbrasienė buvo pradėjusi rašyti disertaciją apie civilines vardynas, tačiau ji nebuvo apginta (Giedrienė 1981a: 74). Šia tema ji publikavo tik kelis straipsnius (svarbiausias: Imbrasienė 1981: 64–74). Disertaciją apie laidotuvių papročius „Lietuvių laidotuvių apeigos (XIX a. pabaiga – 1979 m.)“ apgynė Rūta Giedrienė, tačiau ji nebuvo publikuota. Mokslo visuomenę pasiekė tik keli šios autorės

publikuoti straipsniai (svarbesni: Giedrienė 1976: 18–33; Giedrienė 1977: 169–179; Giedrienė 1981b: 47–64).

Turiu pažymėti, kad sovietmečio šeimos papročių tyrimams svarbūs ir tuo laikotarpiu etnologų parengti metodologiniai leidiniai. Buvo parengti du civilinių apeigų tomai. 1969 m. leidinys apėmė vardynas, santuoką, auksines ir sidabrinės vestuves, civilines laidotuves ir mirusiųjų pagerbimą (Čepienė, Giedrienė 1969). Po dešimties metų (jau lietuvių ir rusų kalbomis) buvo publikuota knyga, apimanti vardynas, sutuoktuves, sutuoktvių jubiliejus, mirusiųjų pagerbimo ir laidotuvių papročius. Taip pat perėjimo į kitą amžiaus grupę apeigas – vaikystės, pirmojo paso, palydų į sovietinę armiją, pensiją (Giedrienė 1979). Suformavus civilinius ritualus, jau sovietinės valdžios nebuvo toleruojami senųjų šeimos papročių tyrimai.

Apibūdinant tyrimus pagal chronologinį laikotarpį galima teigti, kad sovietmečiu, kitaip nei tarpukariu, dominavo socialistinių šeimos papročių tyrimai, akcentuojantys tik naujai sukurtus šeimos papročius ir tradicijas. Bet reikšminga tai, kad šiuose tyrimuose kur kas daugiau vietos buvo skirta ikisovietinių šeimos papročių bei jų elementų analizei ir apibūdinimui. Viešai pažymint, kad būtent jų pagrindu buvo kuriama sovietinė tradicija. Apie religinius ar su religija susijusius papročius dažniausiai nutylima. Nors, anot Vyšniauskaitės, šeimos papročių tyrimai, pradėti po Antrojo pasaulinio karo, neturėjo tiesioginio tęstinumo pirmojoje Lietuvos Respublikoje. Skirtingų kultūrų pasauliuose atsidūrę etnologai patyrė įvairių keblumų, sunkinusių tiriamąjį darbą (Vyšniauskaitė, Kalnius, Paukštytė 1995: 67). Vis dėlto analizuojant 1944–1990 m. publikuotus darbus, negalima pamiršti ir už Sovietų sąjungos ribų publikuotų šeimos tyrimams skirtų darbų.

### *Tyrimai emigracijoje*

Greta šeimos papročių tyrimų, vykdytų sovietų Lietuvoje, šeimos papročiai buvo tiriami ir emigracijoje gyvenančių lietuvių etnologų. Apie reikšmingesnius jų darbus Lietuvos etnologai per asmeninius ryšius (bendraudami laiškais ar susitikę) žinojo, tačiau cituoti ar minėti emigracijoje išleistų darbų nebuvo galima. Net 1988 m. išleistoje Miliaus bibliografinėje rodyklėje *Lietuvių liaudies papročiai* etnologo teigimu, buvo prašyta neįtraukti emigracijoje publikuotų darbų (Milius 1988). Tačiau ir sovietmečio Lietuvoje egzistavo reali galimybė susipažinti su emigrantų tyrinėjimais. Daugiausia buvo nuveikta į Vokietiją, o vėliau į Jungtines Amerikos Valstijas emigravusio Jono Balio pastangomis. 1946 m. Hamburge buvo publikuota jo studija *Lietuvių vestuvių papročiai* (*Litauische Hochzeitsbräuche*). Studijoje bandyta suskirstyti vestuves į 39 svarbiausius elementus, tarp jų randant 12 senųjų indoeuropietišųjų, 7 bendraeuropinius ir 9 vien lietuviams būdingus vestuvių apeigų elementus (Balys 1946: 1–78). 1948 m. buvo publikuotas

jo darbas *Nuo lopšio iki karsto*, apimantis vaikystę, vedybas bei laidotuves ir mirusiųjų paminėjimus. Manau, kad tai išsamiausias laidotuvėms ir mirusiųjų paminėjimams skirtas darbas. Publikacijoje daroma išvada, kad riba tarp gyvųjų ir mirusiųjų dažnai būna neaiški. Ir gyvieji, ir mirusieji sudaro vieną bendruomenę, kurios narvelis yra šeima (Balys 1948b: 200). Nagrinėdamas vestuvių papročius, Balys išskyrė archajiškiausius vestuvių bruožus. O gimtuvėms ir krikštynoms skirtas tik nedidelis aprašas, kuris pretenduoja daugiau į populiarių nei mokslinį darbą (jame nėra nuorodų į šaltinius) (Balys 1948b: 154–200). Tačiau po kelių dešimtmečių Balys publikavo atskirą knygą *Vaikystė ir vedybos* (Balys 1979), kurioje pateikiami 933 su vaikyste susiję tikėjimai, daugiausia sietini su šeimos papročiais. Nors ir šis darbas taip pat be nuorodų į šaltinius ir tik knygos pabaigoje pateikiamas literatūros sąrašas (Balys 1979: 1–62). Tuo tarpu šioje knygoje vestuvėms skirta dalis paimta iš 1946 m. leidinio (Balys 1979: 65–146). 1981 m. Balys publikavo knygą *Mirtis ir laidotuvės*, tačiau tai daugiau galima įvardinti tik kaip šaltinį, sudarytą iš 1260 tikėjimų ir literatūros sąrašo (Balys 1981). Greta Balio darbų, norėčiau išskirti Stasio Ylos *Lietuvos šeimos tradicijos* (Yla 1978). Tradicijai apibūdinti jis naudojo Vakaruose publikuotais darbais, pripažindamas, kad turėdami žodžio laisvę išeivijoje susiduria su kita problema. Anot autoriaus, neturima pakankamai medžiagos bei šaltinių savas tradicijas pažinti, o turimi šaltiniai apima ne visas Lietuvos sritis, todėl sunku nustatyti kai kurių tradicijų visuotinumą (Yla 1978). Sovietiniais metais Istorijos institute lankėsi Liucija Baškauskaitė, kuri publikavo straipsnį „Kokios yra tikrosios lietuviškos vestuvės“. Tai palyginamojo pobūdžio darbas, kuriame lyginamos senosios – XIX a. kaimo, sovietinio laikotarpio kaimo ir JAV miestiečių po Antrojo pasaulinio karo metu vykusios vestuvės. Etnologės teigimu, emigrantų vestuvės buvo supaprastintos labiau negu socialistinės. O lietuviškumas reiškiasi ne tiek apeigomis, kiek pabrėžiant atributiką, lietuvišką kilmę ir priklausomybę, iškeliant lietuvių kalbą (Baškauskaitė 1979: 263–280). Be abejo, šie etnologai buvo atskirti nuo Lietuvoje likusių rankraštynų, tačiau galėjo pasiremti Vakarų etnologų tyrinėjimais. Dėl šios priežasties šie šaltiniai padėjo lietuvių etnologams atkurtos Lietuvos Respublikos metais. Tad manau, kad emigrantų darbai reikšmingai pasitarnavo šeimos papročių tyrinėtojams.

### **Etnografijos / etnologijos mokslo institucionalizacija (1934–1993) ir santykis su šeimos tyrimais**

Šeimos tyrimų intensyvumas glaudžiai susijęs su etnologijos mokslo institucionalizacija. Pirmosios Nepriklausomos Lietuvos Respublikos metais etnologija tik kūrėsi<sup>8</sup>. Tik 1934 m. rugsėjo 15 d. Vytauto Didžiojo universitete buvo įsteigta

<sup>8</sup> Atsiriboju nuo situacijos Lenkijos okupuotame Vilniaus krašte etnologijos būklės analizės.

Etnikos katedra, kurioje dirbo jau minėtas šeimos papročių tyrinėtojas Jonas Balys. Jam tapus Lietuvių tautosakos archyvo vedėju, 1935 m. šioje katedroje pradėjo dirbti garsus vestuvių tyrinėtojas Jonas Baldauskas-Baldžius. Etnikos katedroje taip pat dirbo ir minėtas Vincas Krėvė-Mickevičius, parašęs kelias studijas apie krikštynas ir vestuves. 1940 m. Humanitarinių mokslų fakultetas buvo perkeltas į Vilnių (Apanavičius 2009: 142–143). 1940 m. Etnikos katedra tapo Etnikos grupe, o nuo 1941 m. – Etnologijos grupe. Lietuvą okupavus Vokietijai, ji pavadinta Tautotyros grupe, o čia vietoje J. Baldausko-Baldžiaus vėl pradėjo dėstyti J. Balys. 1943 m. kovo 17 d. universitetas buvo uždarytas (Dundulienė 1978: 63–64). O 1941 m. Vilniuje buvo įsteigtas Etnologijos institutas kaip Mokslų akademijos padalinys, 1941–1943 m. jame veikė Etnologijos ir Tautosakos skyriai (Čiubrinskas 2001: 101–102). Nors Mokslų akademijos Etnologijos institutas 1944 m. buvo uždarytas, etnologai prisiglaudė Mokslų akademijos Istorijos institute. Etnologijos skyriaus pirmtakas – Archeologijos-etnografijos sektorius – šiame institute buvo įsteigtas 1952 m. Nuo 1962 m. šio padalinio dalis tapo Etnografijos sektoriumi, vėliau skyriumi. Tai vienintelė institucija Lietuvoje, sutelkusi daugiau kaip dešimt etnologų. Čia parengta pirmoji apibendrinamoji monografija *Lietuvių etnografijos bruožai* (Vyšniauskaitė 1964), kurią daug kas sieja su etnologijos mokslo pradžia (Šaknys 2011: 18). Šios kolektyvinės monografijos sudarytoja ir redaktorė buvo garsi šeimos tyrinėtoja, šeimos tyrimų pradininkė Vyšniauskaitė (institute dirbusi 1948–1993 m.). Turiu paminėti, kad įvairiais aspektais šeimą tyrinėjo ir kiti šio skyriaus etnologai: Irena Regina Merkienė (institute dirbusi 1960–1997 m.), Antanas Daniliauskas (institute dirbęs 1965–1983 m.), Jonas Mardosa (institute dirbęs 1978–1989 m.), Petras Kalnius (institute dirbęs 1975–2012 m.). Etnologus ruošė Vilniaus universitetas. Pirmaisiais pokario metais (1944–1947) Vilniaus universitete dar gyvavo Etnografijos katedra, o po 1947 m. ji buvo reorganizuota į Muzeologijos, 1949 m. – į Archeologijos ir etnografijos. Nuo 1966 m., kai dėl ideologinių represijų VU buvo peržiūrėtas lituanistikos katedrų kontingentas, perkeltas į Lietuvos SSR istorijos katedrą, kur didelę laiko dalį etnologijai atstovavo vienas žmogus – Pranė Dundulienė (Apanavičius 2009: 153). Taip pat etnologijos tyrimai buvo atliekami Vilniaus pedagoginiame institute, Liaudies kultūros centre, muziejuose. Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. tokių institucijų padaugėjo. Naujos galimybės atsivėrė plėtojant etnologijos mokslą Vytauto Didžiojo universitete, kurį kuriant aktyviai dalyvavo LII etnologai Milius, Vyšniauskaitė, Merkienė. 1993 m. gruodžio 17 d. įsteigta Lietuvos istorijos instituto mokslo ir studijų asociacija su Vytauto Didžiojo universitetu, o 1996–2001 m. ir bendra doktorantūra. Per visą šį laikotarpį buvo apginta nemažai disertacijų, susijusių su šeimos problematika. Taigi su Lietuvos nepriklausomybės atkūrimu pakito situacija ir etnologijos moksle. Kaip teigia Auksuolė Čepaitienė, po Lietuvos nepriklausomybės

atkūrimo 1990 m. buvo humanitarinių ir socialinių mokslų esminių pokyčių laikas, kai griuvo sovietinės ideologijos diktatas, mokslo politizavimas, cenzūros hegemonija. Etnologijai Lietuvoje atsivėrė plati, Vakaruose išplėtotą discipliną ir socialinės teorijos erdvę ir reali galimybė įsitraukti į tarptautinį mokslo pasaulį ir diskusiją (Čepaitienė 2021: 208).

### **Pirmieji šeimos papročių tyrimai po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo**

Peržvelgus pirmuosius atkurtos Lietuvos Respublikos metų etnologų tyrimus pamatysime, kad daugumos jų darbai paremti praeities tyrimais, kai lauko tyrimų metu fiksuojami vyriausiųjų, dažniausiai tarpukari menančių, respondentų pasakojimai. Retais atvejais buvo analizuojami pirmieji sovietinės okupacijos dešimtmečiai. Pamažu atmetant sovietmečiu suformuotus papročius, iškilo tradicinių papročių atgaivinimo – susigrąžinimo problema (Kudirka 1996: 20–23). Ši metodologinė prieiga buvo taikyta ir viename pirmųjų darbų, skirtų šeimos ir jos papročių tyrimui, jau po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Tai LII etnologų publikuota monografija *Lietuvių šeima ir papročiai* (Vyšniauskaitė, Kalnius, Paukštytė 1995)<sup>9</sup>. Knygoje keltas tikslas remiantis archyvine, statistine ir autorių lauko tyrimų medžiaga išanalizuoti lietuvių šeimos raidą ir papročius XIX a. II pusėje–XX a. Šiame darbe buvo siekta parodyti, kaip ilgainiui dėl istorinių įvykių, socialinių, ekonominių bei teisinių permainų kito lietuvių šeima, kokių vaidmenį žmonių papročiai bei etninis endogamiškumas suvaidino išsaugant tautinę identitetą, liaudiškąją kultūrą ir tautos genofondą. Monografija sudaryta iš trijų dalių: „Šaltinių ir tyrinėjimų apžvalga“, „Socialiniai ir demografiniai šeimos bruožai“ ir „Šeimos papročiai“. Ši knygos dalis skirta gyvenimo ciklo papročių analizei – vedybų (Vyšniauskaitė), gimtųjų (Paukštytė) bei laidotuvių (Vyšniauskaitė). Taip pat, remiantis vardadienių ir gimtadienių papročių analize, nagrinėjami etnokultūriniai šeimos švenčių pokyčiai 1988–1989 m. (Kalnius). Mažiausiai nagrinėti sovietinio laikotarpio papročiai. Vedyboms skirtame skyriuje, nors dominuoja tradicinių vestuvių struktūros analizė, vis dėlto yra poskyris, skirtas vestuvinių apeigų sandaros pokyčiams XX a. 6–10 dešimtmečiais. Anot šio skyriaus autorės, tai buvo laikotarpis, kai tradicinių apeigų sakralumą užgožė pramogiškumas ir išnyko regioninė specifika. Daroma išvada, kad laikotarpis po Antrojo pasaulinio karo, dėl sovietinės okupacijos pasikeitus kaimo ir miesto ekonominio, socialinio bei kultūrinio gyvenimo sąlygoms, taip pat mąstysenai ir vertybinių kriterijų sampratai, yra iš esmės naujas lietuvių vestuvinių papročių istorijos etapas (Vyšniauskaitė 1995a: 395). Panaši ir gimtųjų papročių analizė, tačiau nesigilinama į sovietinio laikotarpio papročius.

<sup>9</sup> Antras leidimas (Vyšniauskaitė, Kalnius, Paukštytė-Šaknienė 2008).

Paskutinis struktūrinis gimtųjų ciklo elementas – išskirtas motinos įvesdinimo į bažnyčią paprotys. Laidotuvių papročiams skirtoje dalyje sovietinis laikotarpis taip pat praleistas, tačiau pirmą kartą etnologų darbuose atsiranda skyrius, skirtas partizanų ir tremtinių laidotuviams bei jų perlaidojimui „Partizanų ir tremtinių laidojimas ir perlaidojimas“. Čia yra tokie poskyriai kaip „Partizanų palaikų niekinimas“, „Tremtinių laidotuvių“, „Tremtinių, partizanų, išeivijos ir lietuvių perlaidojimas Tėvynėje“ (Vyšniauskaitė 1995b: 461–466). Tai buvo vienišas žvilgsnis į Sąjūdžio ir pirmuosius atkurtos nepriklausomos Lietuvos respublikos metus. 1995 m. išleista knyga parodė, kad jau susidarė galimybės atlikti šeimos ir šeimos papročių tyrimus nepatiriant ideologinės kontrolės etniškumo ir religingumo klausimais. 2008 m. pakartotinai išleidus šią knygą (jau po Vyšniauskaitės mirties), Kalnius ir Paukštytė-Šaknienė papildė literatūros sąrašą naujausiais bibliografiniais šeimos tyrinėjimų duomenimis. Tačiau visas kitas knygos tekstas išliko toks pat, nes naujos pratarmės autoriaus Kalniaus teigimu, „būtų buvę keblu ką nors taisyti ir dėl to, kad nebėra pagrindinės, svarbiausios šios knygos skyrių autorės. Kaip nors taisyti ar pildyti jos parašytą tekstą kiti neturi teisės“. Žvelgdamas iš XXI a. perspektyvos Kalnius pažymėjo, kad nuo pirmo leidimo praėjus vos trylikai metų „dabartinė šeima ir žmonės gyvena visai kitoje epochoje, nei ta, kurią knygos autoriai regėjo XX a. dešimtojo dešimtmečio pradžioje, kaupdami duomenis šiai knygai ir rašydami“, tačiau atsirado akivaizdus poreikis pakartoti knygos leidimą, kas parodė Lietuvos visuomenės susidomėjimą tradicine šeima, vestuvių, gimtųjų, vaikų auginimo, laidotuvių papročiais (Kalnius 2008a: 7).

Tačiau šios monografijos negalėčiau įvardinti kaip pirmojo šeimos papročiams skirto darbo, parašyto atkurtos Lietuvos Respublikos laikotarpiu. Manau, pirmasis buvo Dundulienės darbas *Senieji lietuvių šeimos papročiai*, nors jis publikuotas 1999 m., bet parašytas buvo 1991 m. Po etnologės mirties jos artimųjų bei etnologės Merkienės pastangomis buvo suredaguotas ir parengtas publikuoti. Dundulienės išsamiai nagrinėjami šeimos papročiai apima ne tik gimtuves, vaikų auginimą, krikštynas, vestuves ir laidotuves, bet ir piemenų šventes, darbus bei sugyvenimą ir bendravimą šeimoje ir su kaimynais, higieną. Gana originaliai skirstomos vestuvės – į senąsias ir bažnytines tuoktuves. Taip pat apibūdinama namų židinio reikšmė ir kita. Gal juntamas darbo neišbaigtumas, tačiau monografija pasižymi gausia etnografinė medžiaga. Pateikiamas originalus šeimos kasdienybės vaizdas, kuris praplečia kitų autorių tyrimus (Dundulienė 1999). Šeimos tematiką praplečia ir Mardosa, pateikdamas pirmą atskirą studiją, analizuojančią vardo dienos pažymėjimą, kurį suskirstė į vardines ir vardadienį. Čia, atskleidžiant liaudiškųjų vardinių šventimo šeimoje ir bendruomenėje tradicijų ypatybes kaip vieną liaudies pamaldumo formų, parodyta, kad per visą sovietmetį išliko tik tų vardų šventimas, kurie buvo reikšmingiausi krikščioniškajai,

taigi ir liaudiškai, tradicijai. Teigiama, kad iki minimumo sumažėjus krikščioniškų vardų suteikimui dėl sovietmečio poveikio ir įsitvirtinus naujoms asmeninėms žmogaus šventėms, išnyko visuomeninis vardinių pobūdis ir bendruomeninės šventės tradicijos perspektyva, transformavusi jas į vardadienius (Mardosa 2003: 285–305).

Iš pirmųjų atkurtos nepriklausomos Lietuvos Respublikos laikotarpio darbų dar išskirčiau LII darbuotojos Lauros Piškinaitės-Kazlauskienės monografiją *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. –XX a. pirmoji pusė)*, kurioje aprašomos bitininko laidotuvės, taip pat paminimas paprotys bitėms pranešti apie bitininko namuose rengiamas vestuves ir krikštynas (Piškinaitė-Kazlauskienė 1995: 123–125).

## Naujos tyrimų temos ir šeimos tyrimų plėtra

### *Tyrimai disertacijų pagrindu*

XX a. 10 dešimtmečio pabaigoje vyresnioji LII etnologų karta tęsė šeimos tyrimus, tačiau pamažu į šeimos tyrinėtojų būrį buvo įtraukti ir nauji tyrėjai. Nuo 1996 m. viena po kitos buvo apgintos Lietuvos istorijos instituto ir Vytauto Didžiojo universiteto doktorantų disertacijos. Dauguma disertacijų, jas papildžius, praplėtus virto monografijomis. 1999 m. publikuotas mano tyrimas *Gimtuvės ir krikštynos Lietuvos kaimo gyvenime XIX a. pabaigoje–XX a. pirmojoje pusėje*. Tai pirmą kartą gimtuvėms ir krikštynoms skirta monografija Lietuvoje. Monografijoje nagrinėjami klausimai: vaisingumas ir etinės normos kaimo bendruomenėje; kūdikio padėtis šeimoje ir kaimo bendruomenėje; kūdikio įteisinimas religinėje ir kaimo bendruomenėje; motinos padėtis pogimdyminiu laikotarpiu. Atliktas detalus XIX a. pabaigos–XX a. I pusės Lietuvos kaimo žmonių gimtuvių ir krikštynų papročių tyrimas leido sudaryti to meto gimtuvių ir krikštynų ciklo modelį: gimtuvės, lankynos, krikštynos, įvedybos. Taip pat atskleisti gimtuvių papročių regioniniai savitumai bei išryškinta etninė specifika (Paukštytė 1999). Darbas iliustruotas įvairius krikštynų ir gimtuvių aspektus atkleidžiančiais žemėlapiais. Daugelis gimtuvių ir krikštynų papročių elementų buvo susiję su religingumu (krikstatėviai, krikštas bažnyčioje, įvedybos į bažnyčią ir pan.), todėl greičiausiai toks tyrimas sovietmečiu nebūtų pageidautinas.

2002 m. Rasa Račiūnaitė apgimtos disertacijos pagrindu publikavo monografiją *Moteris tradicinėje lietuvių kultūroje. Gyvenimo ciklo papročiai (XIX a. pabaiga–XX a. vidurys)*. Tai pirmas etnologinis darbas Lietuvoje, kuriame šeimos papročiai analizuojami iš lyties perspektyvos. Darbe koncentruojamasi į moters vaidmenį šeimoje, kaimo bendruomenėje. Analizuojama mergaitės ir merginos socializacija, neščiosios padėtis šeimoje ir visuomenėje, moters vaidmuo slaugant ligonį, marinant jį ir laidojant. Taip pat gilinamasi į gimtuvių, krikštynų bei vestuvių papročius. Parodoma, kaip tiriamo laikotarpio kaimo papročiuose moters

globa lydėjo kiekvieną bendruomenės narį nuo gimimo iki mirties (Račiūnaitė 2002). Monografija taip pat iliustruojama žemėlapiais.

Šeimos tema atsiskleidžia ir kitų etnologų, nors tiesiogiai ir nesusijusių su šeimos problematika, tyrimuose. Tai monografijos parašytos apgintų disertacijų pagrindu. 1996 m. Šaknio publikuotoje monografijoje *Jaunimo brandos apeigos Lietuvoje XIX a. pabaigoje–XX a. pirmojoje pusėje* pirmą kartą Lietuvoje evangelikų liuteronų konfirmacija pristatoma kaip šeimos šventė. Taip pat šiame darbe analizuojama Mažosios Lietuvos liuteronų konfirmacijos įtaka žemaičių sutvirtinimo sakramento papročiams. Atskiras monografijos skyrius skirtas vestuvėse atliekamoms brandos apeigoms (Šaknys 1996). Savoniakaitė, tyrinėjusi audinius kaimo kultūroje, atskleidė tekstilės vaidmenį šeimos papročiuose. Monografijoje *Audiniai kaimo kultūroje. Lietuvių geometrinių raštų XIX–XX amžiuje* ji išskyrė gimtuvėse ir krikštynose, vestuvėse bei laidotuvėse per papročius parodomą audinio socialinį reikšmingumą. Tekstilė traktuojama kaip dovana, auka, apsaugos ir net kaip atsiskaitymo priemonė – moters pinigai (Savoniakaitė 1998). Čepaitienė monografijoje *Verpimas Lietuvoje*, analizuodama verpsčių ir prieverpsčių ornamento simboliką ir jų dovanojimo paprotį, gilinasi ir į vestuvių papročius (Čepaitienė 2001). Vėliau Čepaitienė pradėjo giminystės tyrimus, siejamus su šeimos papročiais. Etnologės teigimu, giminystė ypač aktuali ir reikalinga tampa žmogaus esminių gyvenimo krizių momentais: per gimimą, santuoką ir mirtį. Dalyvaudami tose kritinėse situacijose, giminės tarsi padeda jas išgyventi, sukuria socialinę aplinką, nepalieka žmogaus ar jo artimųjų vienu bei sudaro foną tuos momentus įforminantiems ritualams (Čepaitienė 2003: 197–207). Vytauto Tumėno monografijoje *Lietuvių tradicinių juostų ornamentas: tipologija ir semantika* aptariama tradicinių rinktinių juostų ornamentai, juostos naudojimas šeimos papročiuose. Skyrelyje „Juostos semantikos laukas“ juosta analizuojama kaip apsaugos priemonė krikštynų, vestuvių ir laidotuvių papročiuose. Net išryškinti regioniniai juostos panaudojimo savitumai – per laidotuves Vakarų ar per krikštynas ir vestuves Rytų Lietuvoje (Tumėnas 2002). Dar vienu nauju aspektu šeimos papročių tyrimai praplėsti nagrinėjant tautinį drabužį. Irma Šidiškienė knygoje *Būti lietuvi* pateikė tautinių drabužių dėvėjimo per vestuves ir laidotuves paplitimo žemėlapius. Vestuvių žemėlapiai, žymintys pamergių, nuotakos ir svočios tautinio kostiumo dėvėjimą apima XX a. pradžios–XX a. 4–6 dešimtmečių situaciją. Su tautiniu kostiumu šarvojimo atvejai analizuojami XX a. 5–6 dešimtmečio situaciją atskleidžiančiame žemėlapyje (Šidiškienė 2005: 151–154). Tenka konstatuoti, kad ne visos apgintos daktaro disertacijos buvo publikuotos atskiromis knygomis. Išskirčiau Aušros Kavaliauskienės daktaro disertaciją „Vestuviniai simboliai lietuvių liaudies dainose. Spalvinis aspektas“ (Kavaliauskienė 2006), taip pat ir Rimutės Garnevičiūtės „Katalikų laidotuvių apeigos ir papročiai Lietuvoje (XX–XXI a. sandūra)“ (Garnevičiūtė 2014).

Akivaizdu, kad Etnologijos doktorantūros studijų suformavimas smarkiai prisidėjo prie etnologijos mokslo plėtros po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. Savo ruožtu tai lėmė šeimos ir jos papročių tyrinėjimų proveržį. Minėti tyrimai didele dalimi buvo paremti lauko tyrimais, taip į mokslinę apyvartą pateko nauja etnografinė medžiaga. Bet reikia pripažinti, kad šie darbai buvo daugiau orientuoti į praeities, o ne į to meto situacijos tyrimą. Šiuos darbus analizuojant nagrinėjamos temos aspektu, išskirtinio dėmesio vestuvių papročių tyrimams jau nematome. Daugiau koncentruotasi į gimtųjų, krikštynų, laidotuvių papročius. Dėmesio sulaukė ir liuteronų religinės brandos šventė – konfirmacija, kuri dėl religinio pobūdžio ir palyginti negausaus evangelikų liuteronų skaičiaus sovietmečiu net nebuvo minima.

Etnologų šeimos tyrimus papildė ir kitų disciplinų mokslo atstovai. Tad manau, verta paminėti ir etnomuzikologų tyrimus. Smuiko muziką ir smuikavimą liaudies papročiuose nagrinėjusi Gaila Kirdienė daug dėmesio skyrė vestuvėms, krikštynoms ir laidotuvėms (Kirdienė 2000). Kitoje šios autorės monografijoje *Tradicinė rytų aukštaičių vestuvių muzika* ji atskleidė šio regiono vestuvių tradicijas ir jas lydinčius muzikos kūrinius (Kirdienė 2009). Taip pat svarbūs ir Dalios Urbonavičienės apeiginės etnochoreografijos tyrimai. Detaliai aprašoma senoji laidotuvių ir gimtųjų iniciacinė bei vestuvių etnochoreografija, išskiriami net ir persirengėlių šokiai ir vaidinimai šeimos švenčių metu (Urbonavičienė 2000). Sąsajas su vestuvių papročiais nurodo ir istorikės Dalios Marcinkevičienės (Leinartės) tyrimai (Marcinkevičienė 1999).

Apibendrinant šiuos darbus galima akcentuoti atsivėrusias galimybes nagrinėti su religija susijusius švenčių aspektus ikisocialistiniame kaime ir atskleisti dominuojančią liaudiškojo pamaldumo problematiką. Taip pat išryškinant mažiau nagrinėtus šeimos papročius bei su šeimos papročiais tiesiogiai nesusijusias temas, pavyzdžiui, juostas, tautinį drabužį, muziką. Dar vienas šeimos papročių tyrimų plėtros aspektas – arealiniai tyrimai, kurie kitose etnologijos srityse (pvz., drabužiai, liaudies architektūra) buvo daugiau pažengę.

## **Arealiniai tyrimai**

Šiuolaikinius etnologijos tyrimus Savoniakaitė skirsto į kelias problemines grupes. Metodologiniu požiūriu plačiausiai plėtojama pirmoji kryptis – istorinė lyginamoji analizė, atskirą kryptį sudarė kultūros semiotikos ir semantikos tyrimai, trečioji – tapatybės „ribų“ paieškos ir sampratos, tyrinėjama gyventojų savimonė, kitoniškumas (Savoniakaitė 2011: 131–132). Pirmąją ir trečiąją kryptį galėtų susieti didelės apimties arealiniai tyrimai, tam tikra prasme pratęsiantys sovietmečiu vykdytus materialinės kultūros (žemdirbystės, drabužių, liaudies architektūros) tyrimus.

Apžvelgę etnografinius šeimos papročių tyrinėjimus galime pastebėti, kad turbūt daugiausia surastume publikacijų, paremtų kaimo, parapijos, valsčiaus, rajono situacijos tyrimu. Daugelis lokalių tyrinėjimų autorių nėra profesionalūs etnologai, dažnu atveju kraštotyrininkai, siekę įamžinti savo gimtųjų vietovių papročius, istoriją. Tačiau manau, šie darbai etnologijos mokslui yra ne mažiau reikšmingi ir verti išsamios apžvalgos, bet dėl straipsnio apimties ir išsikelto tikslo šiame darbe jų plačiau neaptarsiu. Išskirčiau tik didesnei teritorijai skirtus darbus. Vienas tokių – apimantis Šiaurės Lietuvą (buvusią istorinės Žiemgalos žemės teritoriją) – „Žiemgalos“ leidyklos išleista kelių autorių monografija *Papročiai* (Didžpetris 2007). Knygoje analizuojami gimtųjų ir krikštynų (Paukštytė-Šaknienė), vestuvių (Vyšniauskaitė) ir laidotuvių (skyrius platesnis „Karšatis ir laidotuvės“), Pirmosios Komunijos ir Sutvirtinimo sakramento papročiai (Paukštytė-Šaknienė ir Šaknys). Šiek tiek mažiau su šeima susijęs piešmenavimas (Romanas Vasiliauskas), jaunimo papročiai, apimantys ir brandos apeigas (Šaknys). Taip pat šeimoje atliekamos agrarinių ir kalendorinių švenčių apeigos (skyriuje „Šeimos gyvenimas“ (Šaknys)). Šios monografijos turinys ir struktūra rodo šeimos papročių sąvokos plėtimą. Taip pat pirmą kartą Lietuvos etnologijoje atskiroje studijoje analizuoti Pirmosios Komunijos ir Sutvirtinimo Sakramento papročiai. Sovietmečiu tokia tema vargiai būtų įmanoma.

Kaip minėjau, jau pirmosios Lietuvos istorijos instituto ir Vytauto Didžiojo universiteto etnologų publikuotos monografijos buvo paremtos gausia lauko tyrinėjimų medžiaga, o etnografinių reiškinių paplitimas rodomas kartografiniuose žemėlapiuose. 2002 m. LII etnologų grupė pradėjo vykdyti 10 metų trukusį projektą „Lietuvių etninės kultūros atlasas. Papročiai“. Programos tikslas buvo tęsti pradėtą fundamentalų Lietuvos papročių tipologinį ir struktūrinį tyrimą siekiant nustatyti, kaip ir kokiais pavidalais lietuvių etnosas ir Lietuvos tautinės mažumos buitinėse, tautinėse ir etnokultūrinėse tradicijose įprasmino universalias bei lokalias kultūros realijas. Šeimos papročių analizei svarbūs keturių etnologų<sup>10</sup> vykdyti arealiniai tyrimai (Paukštytė-Šaknienė, Savoniakaitė, Šaknys, Šidiškienė 2007; 2009; 2012). Tai vienalaikis arealinis XX a. II pusės–XXI a. pradžios papročių tyrimas, apėmęs visus penkis Lietuvos etnografinius regionus. Remiantis ta pačia metodika tirti vaiko gimties socialinio įteisinimo krikštynų (vardynų) papročiai (Paukštytė-Šaknienė). Buvo nagrinėjama krikšto motyvacija, krikšto laikas, krikštėvių parinkimas, krikšto marškinėlių išvaizda ir apeiginė jų prasmė, krikštynų apeigos, krikštynų vaišės ir jų mastas, krikštavaikių ir krikštėvių tarpusavio santykiai, sovietinės vardynos. Taip pat tirtos vestuvės, kur analizuota vedybų būtis: siekiai ir sprendimai; vestuvių apeigos:

<sup>10</sup> Projektą suformavo ir pusę metų vadovavo bei projekte dalyvavo Merkienė. Vėliau vadovavimą perėmė Šaknys.

kontaktiniai simboliniai veiksmai; vestuvių apeigos: statuso simboliniai veiksmai (Šidiškienė). Kai kuriuos šeimos papročių aspektus, apie šeimose švenčiamas šventes duomenų pateikė Savoniakaitė rinkdama medžiagą apie šiuolaikinius aukštaičius, dzūkus, suvalkiečius, žemaičius bei lietuvininkus. Šeimoje atliekamas jaunimo brandos apeigas nagrinėjo Šaknys. Čepaitienė, vertindama šiuos tyrimus, rašė, jog šis tyrėjų darbas yra istorinis-geografinis lietuvių liaudiškųjų papročių ir kultūros tyrimas. Tokia prieiga būdinga etnologijai ir difuzionizmo teorinei kryptčiai klasikine prasme. Lietuvos atveju čia yra posūkis prie sovietmečiu ignoruotos teminės srities – gyvenimo ciklo ir kalendorinių papročių, kurie kaimiškoje kultūroje glaudžiai susiję su religija. Kartu tai ir posūkis nuo sovietmečiu sureikšmintos medžiaginės prie socialinės kultūros tyrimų (Čepaitienė 2021: 209–210). Dar norėčiau pažymėti, kad mano nuomone, tai pirmas didesnis tyrimas, paremtas skirtingų amžiaus grupių respondentų apklausa. Dažniausiai etnologų darbuose buvo susitelkiama į vyresniųjų ir vyriausių vietos gyventojų apklausą.

Prie arealinių šeimos papročių tyrimų priskirčiau Šaknio publikaciją *Vardadienis ir gimtadienis aukštaičių kultūroje: kartografinis tyrimas*, kurioje atskleidžiama, kad dalyje Aukštaitijos vietovių (ypač pietrytinės dalies) ne tik gimtadienis, bet ir vardadienis pradėti švęsti tik sovietiniais metais. Gautos išvados, kad vardadienis niekada nebuvo švenčiamas visuotinai, neapėmė visų socialinių sluoksnių, amžiaus grupių, apeigomis ir pobūviu dažnai buvo pažymimi tik populiariausi vardai. Dalį vardadienio apeiginių elementų perėmusi gimtadienio šventė dalyje Aukštaitijos vietovių pradėjo formuotis dar tarpukariu ir XXI a. pradžioje buvo švenčiama visuotinai (Šaknys 2008: 21–27).

Su arealiniiais tyrimais buvo susiję už Lietuvos ribų gyvenančių lietuvių šeimos papročių tyrimai, naujų paskatų davė globalizacijos procesų nulemtos etniškai mišrios vedybos. Per šeimos papročius išreiškiamą etnoregioninio tapatumo problemą pakeičia etninio tapatumo ir kultūrų sąveikos problematika.

## Tyrimai už Lietuvos ribų

Atskira šeimos tyrimų kryptis – tyrimai už Lietuvos ribų. Savoniakaitės nuomone, Lietuvoje etnografija kaip mokslinė sąvoka istoriškai glaudžiai susijusi su savos kultūros tyrimais (Savoniakaitė 2008b: 64–72; Savoniakaitė 2019: 71–89). Vis dėlto sava kultūra nebuvo siejama tik su Lietuvoje gyvenančiais lietuviais. XXI a. pradžioje pasirodė nemažai straipsnių, skirtų Baltarusijos lietuvių šeimos papročiams, kurie pasižymi archajiškumu, tyrinėti. Tačiau ši tyrimų kryptis Lietuvos etnologijoje nėra nauja, nes jau *Lietuvių etnografijos bruožuose* (1964) šeimos papročių aprašymuose rasime nemažai etnografinės medžiagos apie Lietuvai dabar nepriklausančios Mažosios Lietuvos ir Baltarusijos teritorijos

lietuvių šeimos papročius. Baltarusijoje jau nuo 1956 m. buvo intensyviai vykdytos etnografinės ekspedicijos. Vyšniauskaitė ten surinko nemažai lauko tyrimų medžiagos, kurią sėkmingai naudojo savo parengtuose straipsniuose ir knygoje (Paukštytė-Šaknienė 2020: 28–41). Taip pat ir iš Mažosios Lietuvos gauta medžiaga, kurios pagrindu vėliau parašė straipsnį, skirtą vestuvių papročiams (Vyšniauskaitė 1977: 147–157). Etninių procesų tyrimai šeimoje pratęsti Pietryčių Latvijoje.

2005 m. buvo išleista LII keturių etnologų monografija *Pietryčių Latvijos lietuviai. Tapatumo išraiška. Etninės ir kultūrinės orientacijos*“ (Merkienė, Paukštytė-Šaknienė, Savoniakaitė, Šaknys 2005). Monografijos sudarytoja Merkienė rašė: ši knyga buvo noras plačiau pažinti ne tik Lietuvos, bet ir netoliese gyvenančių lietuvių papročius bei nustatyti, kiek jie siejasi su papročiais lietuvių etninėje tėvynėje (Merkienė 2005: 9). Etnografinis tyrimas buvo atliktas Bauskės, Daugpilio, Jekabpilio ir Kraslavos rajonuose 1996–1998 m. Paukštytė-Šaknienė publikavo skyrių, skirtą krikštynums ir vardynoms XX a. antrojoje pusėje, Merkienė išanalizavo tikėjimą pomirtiniu gyvenimu ir laidotuvių papročius XX a. pirmojoje pusėje.

2005 m. Lietuvos istorijos institutas vykdė ekspediciją į Punsko ir Seinų kraštą. 2006 m. surinktos lauko tyrimų medžiagos pagrindu buvo publikuota knyga. Straipsnius šeimos tema rašė Paukštytė-Šaknienė apie XX a. II pusės–XX a. pradžios lietuvių gimtuves ir krikštynas (Paukštytė-Šaknienė 2006: 138–168), o Šidiškienė – apie to paties laikotarpio vestuves (Šidiškienė 2006: 106–137).

Taip pat buvo atliekami ir lyginamieji šeimos papročių tyrimai. Pažymėčiau didesnės apimties straipsnį, kuris skirtas Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos krikštynų ir vestuvių papročių lyginimui. Analizuodama simbolinius piršlio korimo ir pribuvėjos skandinimo ritualus, parodžiau, kad praradus buvusią ritualinę vertę, o realiame gyvenime nesant piršlių ir pribuvėjų, išliko ritualinė simbolinio paskandinimo ar pakorimo praktika. Tai rodo norą išsaugoti senuosius papročius ir su pakeitimais juos praktikuoti šiandieninėse krikštynų ir vestuvių ceremonijose (Paukštytė-Šaknienė 2022: 196–218).

XXI a. II dešimtmetyje pradėti lyginamieji tyrimai už Lietuvos valstybės ribų. Račiūnaitės-Paužuolienės tyrime, paremtame Vilniaus, Plovdivo ir Sofijos lauko tyrimų duomenimis, analizuojami lietuvių ir bulgarų šiuolaikinių vestuvių papročiai. Atskleidžiamos paralelės bei skirtumai tarp Lietuvos ir Bulgarijos (Račiūnaitė-Paužuolienė 2011: 30–49). Vilniuje ir Sofijoje taip pat atlikti lyginamojo pobūdžio miesto šeimos papročių tyrimai (Paukštytė-Šaknienė 2018: 58–72).

Tuo pat laikotarpiu pradėti tautiškai mišrių šeimų, gyvenančių už Lietuvos Respublikos ribų, tyrimai. Jų pradininkė Akvilė Motuzaitė analizavo suomių–lietuvių ir lietuvių–graikų mišrias vestuves. Atlikti tyrimai rodo, kad mišrių porų vestuvės laikytinos kultūrine terpe, kurioje tradicijos tampa priemone išreikšti

skirtingą kultūrinį identitetą – tiek lietuvių moters, tiek kitataučio vyro. Tautiniai simboliai naudojami kaip įrankiai, padedantys išreikšti tautinį tapatumą ir „saviems“, ir „svetimiems“ šventės dalyviams (Motuzaitė 2011: 37–50; Motuzaitė 2013: 179–189).

Apibendrinama ši skyrių galiu teigti, kad laikotarpis po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo Lietuvos etnologams buvo produktyvus naujų temų bei naujų metodologinių prieigų atžvilgiu. Tyrimus etnografinės Lietuvos žemėse ir užsienio šalyse dažniausiai riboja finansinės galimybės. Pastarieji ypač svarbūs siekiant suprasti lietuviškąją papročių specifiką. Ne mažiau svarbūs Lietuvos etnologijai ir etniškai mišrių šeimų tyrimai, kurie galėtų būti daug intensyvesni.

### **Šeimos papročių tyrimai mieste. Tautinių mažumų tyrimai**

Kaip atskirą tyrimo kryptį išskirčiau miesto bei tautinių mažumų tyrimus<sup>11</sup>. Kaimo ir miesto šeimos papročiai vertybiniu ir religingumo aspektais nagrinėti Račiūnaitės-Paužuolienės monografijoje *Lietuvių šeima vertybių sankirtoje*. Darbas paremtas 1998–2011 m. atliktais lauko tyrimais. Atskirą knygos dalį autorė skyrė kaimų, miestelių ir miesto gimtųjų, vestuvių ir laidotuvių papročių analizei. Knygos poskyris skirtas pamaldumo apraiškoms šeimos papročiuose, taip pat yra skyrius šeimos vertybių transformacijai postmodernioje visuomenėje, t. y. vestuvių papročiams (tarp jų ir mišrių šeimų), atskleisti. Vienoje iš pateiktų išvadų teigiama, kad nagrinėtų šeimos papročių analizė parodė gana stiprią apklaustų respondentų orientaciją į Vakarų Europos kultūrą ir globalizacijos proceso nulemtus reiškinius bei tautinio tapatumo paieškas (Račiūnaitė-Paužuolienė 2012).

XXI a. pradžioje etnologai pradėjo ne tik lietuvių, bet ir kitų Lietuvoje gyvenančių etninių grupių tyrimus. Pirmiausia tai susiję su daugianacionalinio Vilniaus miesto tyrimais. Pirmosios publikacijos buvo skirtos XX a. pabaigos–XX a. pradžios vilniečių krikštynomis. 2003 m. publikuotas lauko tyrimų medžiaga paremtas straipsnis „Liaudies kultūra mieste. Vilniečių krikštynos“ (Paukštytė-Šaknienė 2003: 112–125). Kitame mano straipsnyje analizuotos vilniečių krikštynos atskleidžiant lietuvių ir lenkų krikštynų specifiką (Paukštytė-Šaknienė 2004: 108–126). Minėtas tyrimas neparodė esminių skirtumų tarp kaimo ir miesto, tarp lenkų ir lietuvių krikštynų. Pirmąjį straipsnį apie vilniečių vestuves publikavo Motuzaitė. Autorės išvada – ritualinių veiksmų ir simbolių požiūriu šiose šventėse akivaizdi vakarietiškoji tradicijų įtaka. Tai leidžia teigti, kad dabartinėms vilniečių vestuvėms būdingi kultūrinės hibridizacijos ir kreolizacijos reiškiniai (Motuzaitė 2005: 36–45). Šidiškienė pateikė vilniečių vestuvių tyrimą įžvelgusi etninių ir skolintų vakarietiškoji kultūros reiškinių sąveiką (Šidiškienė 2008: 28–37). Šaknys ir Daiva Lapinskaitė, remdamiesi Vilniuje, Trakuose, Panevėžyje

<sup>11</sup> Toks skirstymas sąlyginis, nes viename darbe gali būti tyrinėta daugiau nei viena kryptimi.

ir Naujamiestyje surinkta lauko tyrimų medžiaga, analizavo sovietmečio poveikį karaimų šeimos papročių išlaikymui (Šaknys, Lapinskaitė 2008: 73–96). Taip pat tyrinėtas ir vardadienių bei gimtadienių šventimas Vilniaus mieste. Gimtadieniai švęsti ne tik su šeima, bet ir draugais, kaimynais, kartais šventė švenčiama kelis kartus su skirtingais žmonėmis (Paukštytė-Šaknienė 2019: 75–79), gimtadienius, vestuves, vaiko gimimą, laidotuves pažymi ir bendradarbiai (Šidiškienė 2019: 142–150) bei draugai (Šaknys 2019: 238–241). Panaši situacija atskleista ir Vilniaus apskrities miestuose, miesteliuose ir kaimuose (Paukštytė-Šaknienė, Šaknys, Šidiškienė 2023).

Tautinių mažumų tyrimai vykdyti ne tik miestuose. Alina Tomaševič ir Mardosa analizavo Pietryčių Lietuvos kaimo vietovių vestuves siekdami nustatyti dzūkiškų ir iš Lenkijos vietovių kilusių vestuvių elementų sąveiką – reikšmingas pastebėjimas, kad atskirais vestuvių momentais sąmoningai nesekama lietuviška tradicija ir savitais veiksmais bei papročiais konstruojamas šio krašto etnokultūrinis identitetas, o vienas tokių pavyzdžių – mirtos vainikėlio naudojimas (Tomaševič, Mardosa 2007a: 12–28; Tomaševič, Mardosa 2007b: 227–240). Račiūnaitė-Paužuolienė ir Aušra Lukauskaitė analizavo XX a. vidurio–XXI a. pradžios Lietuvos totorių marinimo ir šarvojimo papročius ir padarė išvadą, kad XXI a. pr. urbanizacijos, globalizacijos bei asimiliacijos procesai pamažu keičia senąsias Lietuvos totorių marinimo ir šarvojimo tradicijas (Račiūnaitė-Paužuolienė, Lukauskaitė 2011: 61–70; Račiūnaitė-Paužuolienė, Lukauskaitė 2012: 44–53). Taip pat reiktų pabrėžti, kad populiarėja ir konfesinių mažumų šeimos papročių tyrimai. Išskirčiau Mardosos straipsnį „Tauragės krašto evangelikų liuteronų krikštynos XX a. II pusėje“, kuriame nurodoma, kad Evangelikų liuteronų bažnyčia išlaikė savas krikštynų nuostatas. Išliko tradicinė jų struktūra, stabilios sakramento suteikimo apeigos, bet kiti krikštynų elementai pamažu praranda tradiciškumą ir krikštynos įgauna mažai ritualizuotos šeimos šventės pavidalą (Mardosa 2017: 183–196). Taigi šeimos tyrimai rodo, kad globalizacijos įtaka panašiu intensyvumu veikia tiek miesto, tiek kaimo papročius. Apibendrinami šios grupės tyrimus matome, kad mažesnių miestų šeimos papročių tyrimų mažai, gana nedidelės apimties (lyginant su lietuvių, katalikų) ir etninių bei konfesinių mažumų šeimos papročių tyrimai. Vėlesni šeimoje švenčiamų kalendorinių papročių tyrimai leido sureikšminti bendruomenės socialinių institutų sąveikos problemą.

### **Šeimoje švenčiamų kalendorinių papročių tyrimai**

Kaip minėjau, tiek sovietmečiu, o ir vėliau šeimos šventėmis vadintos tik gyvenimo ciklo šventės, tokios kaip krikštynos, vestuvės. Atlikdama tradicijos tyrimą įsitikinau, kad kartais svarbiomis šeimos šventėmis suvokiamos periodiškai

per metus švenčiamos kalendorinės šventės, kurios suburia šeimą (Paukštytė-Šaknienė 2013: 302–322). Šiuo aspektu, remiantis periodine sovietmečio spauda, analizavau tuo laikotarpiu švęstų švenčių santykį su šeima (Paukštytė-Šaknienė 2016: 9–34). Vėliau LII etnologai praplėtė šeimos tradicijų sampratą nagrinėdami šeimoje švenčiamas kalendorines šventes. Šiai temai skirtos kelios monografijos. 2016 m. Paukštytė-Šaknienė, Mardosa, Šaknys, Šidiškienė publikavo monografiją *Šventės šiuolaikinėje vilniečių šeimoje*. Šioje monografijoje pirmą kartą analizuojamos ir lyginamos trijų Vilniaus miesto etninių grupių (lietuvių, lenkų ir rusų)<sup>12</sup> šeimose švenčiamos tradicinės bei modernios, susijusios su Lietuvos valstybingumu, šventės. Švenčių analizė buvo svarbi siekiant suvokti miesto kultūrą, kuri pasižymi etnine, konfesine, socialine ir kultūrine įvairove. Monografijoje apimamas gana platus švenčių spektras. Analizuotos: Kūčios ir Kalėdos (Paukštytė-Šaknienė), Nauji metai (Šaknys), Lietuvos valstybės atkūrimo ir nepriklausomybės šventės (Mardosa), Užgavėnės (Šaknys), Velykų šventės (Mardosa), Moters diena, Motinos diena bei Tėvo diena (Šidiškienė), Joninės (Paukštytė-Šaknienė), Žolinės (Mardosa), Mirusiųjų atminimo dienos (Šaknys). Straipsniuose akcentuota 2013–2014 m. situacija pateikiant istorinį ekskursą (Paukštytė-Šaknienė, Mardosa, Šaknys, Šidiškienė 2016). Miesto tyrimai tęsti ir kitoje monografijoje *Vilniečių socialinė sąveika ir kultūrinė raiška: laisvalaikis, šventės, ritualai* (Paukštytė-Šaknienė, Šaknys, Šidiškienė 2019)<sup>13</sup>. Tyrimas apėmė XX a. antrojo–XXI a. antrojo dešimtmečio situaciją (lauko tyrimai buvo atlikti 2012–2015 m.). Greta šeimoje švenčiamų švenčių analizuojamos ir bendradarbių bei draugų rate *švenčiamos šventės*, kurios padeda atskleisti šeimos švenčių specifiką. Ta pačia metodika parengta ir mažesnių vietovių laisvalaikiui ir šventėms skirta monografija *Gyvenimas daugiakultūroje aplinkoje: Laisvalaikis ir šventės Vilniaus apylinkėse*. Lauko tyrimai buvo atlikti 2018–2019 m. Monografijoje pristatytas XX a. II pusės–XXI a. pradžios šešių netoli Vilniaus esančių vietovių gyventojų, t. y. kaime (Nemėžis, Marijampolis, Medininkai), miestelyje (Kernavė) ir nedideliame mieste (Trakai, Nemenčinė) gyvenančių lietuvių, lenkų, rusų, totorių, karaimų ir kitų tautybių žmonių, laisvalaikio ir šventinio gyvenimo tyrimas. Šis tyrimas pateikiamas per skirtingais principais suformuotų socialinių grupių – šeimos, kaimynų, bendradarbių ir draugų bendrijos – patirtį (Paukštytė-Šaknienė, Šaknys, Šidiškienė 2023). Abi monografijos parodė, kad kartu leidžiamas laisvalaikis, šeimoje švenčiama šventė ir suformuotas tai šventei būdingas ritualas ne tik palaiko darnius ryšius tarp šeimos narių, bet ir koreliuoja su kitomis socialinėmis kaimynų, draugų ir bendradarbių bendrijomis. Deja, jie atliekami siauroje teritorijoje, dabartinė etnologijos mokslo situacija riboja galimybes apimti platesnę teritoriją.

<sup>12</sup> Šį tyrimą galėtume priskirti ir prie tautinių mažumų tyrimų, ir prie miesto tyrimų.

<sup>13</sup> Šį tyrimą galėtume priskirti ir prie miesto tyrimų.

## Išvados

Susisteminus ir išanalizavus etnologų tyrimus, atliktus Lietuvai atgavus nepriklausomybę (po 1990 m.), galima daryti tokias išvadas. Tyrimą pradėję nuo Lietuvos Respublikos (1918–1940) metais šeimos ir jos papročių tyrimams skirtų publikacijų matome, kad etnologijos mokslo institucionalizacija tuo metu buvo tik pradėta. Tačiau buvo parengta metodinė bazė lauko tyrimams, sukaupta etnografinė medžiaga. Nagrinėtų temų analizė parodė, kad tuo laikotarpiu tyrinėtojus labiausiai domino vestuvių problematika. Tyrimai buvo orientuoti į praeities situaciją siekiant atskleisti senosios kultūros liekanas papročiuose. Šių tyrimų tęstinumą galime įžvelgti tik iš Lietuvos emigravusių mokslininkų darbuose, kurių rūpesčiu sukaupta vertinga etnografinė medžiaga liko Lietuvoje.

Kitokia sovietmečio situacija, kuri pirmiausia buvo orientuota į sovietinio laikotarpio, t. y. dabarties, tyrimus. Tačiau etnologai, prisidengę marksistinė ideologija, turėjo galimybių tyrinėti ir senuosius šeimos papročius. Jie sėkmingai tuo pasinaudojo. Kita vertus, šie tyrimai dėl ateistinės ideologijos negalėjo būti objektyvūs tiek nagrinėjant etnografinės dabarties, tiek praeities atvejus. Nebuvo toleruojami religinio pobūdžio šeimos papročių tyrimai. Tačiau sovietmečiu etnologai neapsiribojo tuometinės Lietuvos SSR teritorija. Tyrimai vykdyti etnografinėse lietuvių žemėse – Baltarusijoje, Lenkijoje. Plačiai naudojama ir tuo metu Rusijos federacijai priklausiusių Mažosios Lietuvos vietovių etnografinė medžiaga. Kaip ir tarpukariu, dominavo kaimiškų vestuvių papročių tyrimai. Kitaip nei tarpukariu, sovietmečiu išugdyti šeimos tyrinėtojai tęsė darbą ir Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Plėtėsi etnologijos mokslo institucijų skaičius, o į šeimos tyrimus įsitraukė nauji, jau po 1990 m. daktaro disertacijas apgynę etnologai.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę neliko ideologinių suvaržymų tirti su religija ir religingumu susijusius šeimos papročius. Pradėti intensyvūs gimtųjų, krikštynų papročių, konfirmacijos tyrimai. Gyvenimo ciklo papročiai pradėti nagrinėti ir lyties aspektu, koncentruojantis į moters vaidmenį šeimoje, kaimo bendruomenėje. Taip pat šeimos papročių tyrimus papildė ir kitų sričių etnologiniai tekstilės, juostų, verpimo, drabužių, bitininkystės tyrimai. Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo buvo vėl grįžta prie praeities papročių tyrimų, kurie daugeliu atvejų jau turėjo arealinio tyrimo kryptį ir paremti kartografiniais žemėlapiais. XXI a. rengiant etninės kultūros papročių atlasą, buvo grįžta į etnografinę dabartį. Gimtųjų, krikštynų, vestuvių tyrimai buvo atlikti 150 vietovių, o praeities analizė, kaip ir sovietmečiu, buvo skirta paaiškinti dabarties reiškinius. Per šeimos papročius nagrinėta etnoregioninio tapatumo problemą keičia dominuojanti etninio tapatumo ir kultūrų sąveikos problematika. Etnologinių šeimos tyrimų plėtra nusidriekė už Lietuvos ribų. Išsamūs šeimos papročių

tyrimai atlikti Latvijoje, Lenkijoje, Baltarusijoje. Taip pat tyrimai vykdyti už etnografinės Lietuvos ribų (Bulgarija); tyrinėjami ir tautiškai mišrių graikų–lietuvių ir suomių–lietuvių vestuvių papročiai; lyginami lietuvių ir baltarusių krikštynų ir vestuvių papročiai. Naujas reiškinytis tiriant šeimos papročius yra ir tautinių mažumų tyrimai, kurie iš esmės susiję su intensyviais Vilniaus miesto ir jo apylinkių tyrimais. Tai leido sureikšminti bendruomenės socialinių institutų sąveikos problemą. Šeimos papročių tyrimų plėtrą parodė lietuvių ir Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų šeimoje švenčiamų kalendorinių švenčių sąveika. Gauta išvada, kad šeimoje švenčiama kalendorinė šventė ir suformuotas tai šventei būdingas ritualas ne tik palaiko darnius ryšius tarp šeimos narių, bet ir koreliuoja su kitomis socialinėmis kaimynų, draugų ir bendradarbių bendrijomis. Pastaruoju metu vėl dominuoja dabarties tyrimai su refleksija į praeities tradicijas. Taigi Lietuvai atgavus nepriklausomybę, nuo 1990 m. matyti šeimos papročių tyrimų teminė, metodologinė bei probleminė plėtra, tačiau ją stabdo etnologijos mokslo institucionalizacijos problemos, ribojančios tyrinėtojų skaičių ir tyrimų apimtį.

**Rasa Paukštytė-Šaknienė**, Lietuvos istorijos instituto Etnologijos ir antropologijos skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja, moksliniai interesai: šeimos, miesto etnologijos, etniškumo, laisvalaikio ir švenčių tyrimai.

Paskutinės svarbiausios jos publikacijos: *Vilniečių socialinė sąveika ir kultūrinė raiška: laisvalaikis, šventės ir ritualai* (kartu su Žilvyčiu Šakniu ir Irma Šidiškiene, Lietuvos istorijos institutas 2019) ir *Gyvenimas daugiakultūroje aplinkoje: Laisvalaikis ir šventės Vilniaus apylinkėse* (kartu su Žilvyčiu Šakniu ir Irma Šidiškiene, Lietuvos istorijos institutas 2023).

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Tiltų g. 17, 01101 Vilnius

El. paštas: rasa.sakniene@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3987-8887>

## Literatūra

Anglickienė, Laima. 2008. *Lietuvių etnologijos istoriografija (XX amžius)*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Apanavičius, Romualdas. 2009. Etnologijos studijos Lietuvoje 1927–2005 metais, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 9(18): 139–164.

Baldauskas, Juozas. 1936. Pirktinės vestuvės, *Mūsų tautosaka* 10: 3–123.

Baldžius, Juozas. 1940. Vogtinės vestuvės: vogtinių vestuvių pėdsakai mūsų dainose ir vestuvių apeigose, *Darbai ir dienos* 9: 3–128.

Balys, Jonas (sud.). 1936. *Tautosakos rinkėjo vadovas*. Kaunas: Lietuvių tautosakos archyvas.

Balys, Jonas. 1946. *Litauische Hochzeitsbräuche*. Hamburg: Baltic University.

Balys, Jonas. 1948a. *Lietuvių tautosakos skaitymai* 1. Tübingen: Patria.

Balys, Jonas. 1948b. *Lietuvių tautosakos skaitymai* 2. Tübingen: Patria.

Balys, Jonas. 1979. *Vaikystė ir vedybos*. Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla.

Balys, Jonas. 1981. *Mirtis ir laidotuvis*. Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla.

Baškauskaitė, Liucija. 1979. Kokios yra tikrosios lietuviškos vestuvės, *Lituanistikos instituto 1977 metų suvažiavimo darbai*: 263–280. Chicago: Lituanistikos instituto leidykla.

Bell, Catherine. 1997. *Ritual: Perspectives and Dimensions*. New York, Oxford: Oxford University Press.

Brazytė Bindokienė, Danutė. 1989. *Lietuvių papročiai ir tradicijos*. Chicago: Pasaulio lietuvių bendruomenė.

Būtėnas, Pranas. 1925. *Lietuvių tautotyros žinių ir senienų rinkimo programa*. Šiauliai: Vilties dr.-ja.

Čepaitienė, Auksuolė. 2001. *Verpimas Lietuvoje: liaudies kultūros likimas*. Lietuvos etnologija 8. Vilnius: Diemedis.

Čepaitienė, Auksuolė. 2003. Giminytė ir socialinis bei kultūrinis tapatumas dabartinėje Lietuvos visuomenėje, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai* 18(1): 197–207.

Čepaitienė, Auksuolė. 2021. Apie besiplečiančią etnologinių tyrimų erdvę ir galimybes Lietuvoje, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 21(30): 207–217.

Čepienė, Irena. 1977. *Lietuvių liaudies vestuvių veikėjai*. Vilnius: Mokslas.

Čepienė, Irena; Giedrienė, Rūta. 1969. *Civilinės apeigos*. Vilnius: Mintis.

Čilvinaitė, Marijona. 1940. Laidotuvių papročiai, *Gimtasai kraštas* 2: 163–166.

Čiubrinskas, Vytis. 2001. Sovietmečio iššūkiai Lietuvos etnologijai: disciplina, ideologija ir patriotizmas, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 1(10): 99–117.

Daniliauskas, Antanas; Kalnius, Petras. 1983. *Lietuvos TSR pramonės darbininkų kultūros ir šeimos etnografinės problemos*. Vilnius: Mokslas.

Didžpetris, Vytautas (sud.). 2007. *Papročiai*. Kaunas: Žiemgalos leidykla.

Dundulienė, Pranė. 1978. *Etnografijos mokslas Vilniaus universitete*. Vilnius: LTSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, Vilniaus Darbo Raudonosios Vėliavos ordino V. Kapsuko universitetas.

Dundulienė, Pranė. 1982. *Lietuvių etnografija*. Vilnius: Mokslas.

Dundulienė, Pranė. 1999. *Senieji lietuvių šeimos papročiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Etzioni, Amitai. 2004. Holidays and Rituals Neglected Seedbeds of Virtue, A. Etzioni, J. Bloom (eds). *We are What We Celebrate: Understanding Holidays and Rituals*: 3–40. New York, London: New York University Press.

Garnevičiūtė, Rimutė. 2014. *Katalikų laidotuvių apeigos ir papročiai Lietuvoje (XX–XXI a. sandūra)*. Daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas.

Giedrienė, Rūta. 1976. Senųjų tikėjimų apraiškos XX a. lietuvių laidojimo papročiuose, *Istorija* 16(2): 18–33.

Giedrienė, Rūta. 1977. Mirusiųjų pagerbimo diena, *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1975–1976 metais*: 169–179.

Giedrienė, Rūta. 1979. *Civilinės apeigos*. Vilnius: Mintis.

Giedrienė, Rūta (sud.). 1981a. *Mūsų apeigos ir šventės*. Kaunas: Šviesa.

Giedrienė, Rūta. 1981b. Informacijos perdavimo papročiai laidotuvėse, R. Giedrienė (sud.). *Mūsų apeigos ir šventės*: 47–64. Kaunas: Šviesa.

Gillis, John R. 2004. Gathering Together: Remembering Memory through Ritual, A. Etzioni, J. Bloom (eds). *We are What We Celebrate: Understanding Holidays and Rituals*: 89–103. New York, London: New York University Press.

Grimes, Ronald L. 2013. *The Craft of Ritual Studies*. New York: Oxford University Press.

Imbrasienė, Birutė. 1981. Informacijos perdavimo papročiai laidotuvėse, R. Giedrienė (sud.). *Mūsų apeigos ir šventės*: 64–74. Kaunas: Šviesa.

Yla, Stasys. 1978. *Lietuvių šeimos tradicijos: šeimos kūrimo vyksmai*. Chicago: Lithuanian Library Press.

Kalnius, Petras. 2008a. Pratarinė naujam leidimui, Angelė Vyšniauskaitė, Petras Kalnius, Rasa Paukštytė-Šaknienė. *Lietuvių šeima ir papročiai*: 7–12. Vilnius: Mintis.

Kalnius, Petras. 2008b. Miesto šeimos šaltiniai ir tyrinėjimai, Angelė Vyšniauskaitė, Petras Kalnius, Rasa Paukštytė-Šaknienė. *Lietuvių šeima ir papročiai*: 41–56. Vilnius: Mintis.

Kalnius, Petras. 2011. Šeima, V. Savoniakaitė (sud.). *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija*: 379–385. Vilnius: LII leidykla.

Kavaliauskienė, Aušra. 2006. *Vestuviniai simboliai lietuvių liaudies dainose: spalvinis aspektas*. Daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas.

Kirdienė, Gaila. 2000. *Smuikas ir smuikavimas lietuvių etninėje kultūroje*. Vilnius: Kronta.

Kirdienė, Gaila. 2009. *Tradicinių rytų aukštaičių vestuvių muzika*. Vilnius: Kronta.

Krėvė-Mickevičius, Vincas. 1933a. Dzūkų vestuvės, *Mūsų tautosaka* 2: 17–93.

Krėvė-Mickevičius, Vincas. 1933b. Krikštytųjų apeigos Dzūkijoje, *Mūsų tautosaka* 7: 30–46.

Kudirka, Juozas. 1996. *Papročiai ir kaimo kultūra*. Kaunas: Lietuvos Respublikos žemės ūkio rūmai.

Lankauskas, Gediminas. 2021. Apie santuokos apeigų „valstybinimą“ sovietų Lietuvoje, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 21(30): 99–125.

Lepneris, Teodoras. 2011. *Prūsų lietuvis*. V. Gerulaitienė (pareng.). Vilnius: LII leidykla.

Marcinkevičienė, Dalia. 1999. *Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX amžiuje – XX amžiaus pradžioje*. Vilnius: Vaga.

Mardosa, Jonas. 1988. *Socialistinio kaimo gyventojų dvasinė kultūra*. Vilnius: Mokslas.

Mardosa Jonas. 2003. Vardinės Lietuvoje: ištakos ir tradicijų kaita, *Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis* 22: 285–305.

Mardosa, Jonas. 2017. Tauragės krašto evangelikų liuteronų krikštybos XX a. II pusėje, *Lituanistica* 63, 3(109): 183–196.

Merkienė, Irena Regina. 2005. Pratarinė, Irena Regina Merkienė, Rasa Paukštytė-Šaknienė, Vida Savoniakaitė, Žilvytis Šaknys. *Pietryčių Latvijos lietuviai: tapatumo išraiška, etninės ir kultūrinės orientacijos*. 9–11. I. R. Merkienė (sud.). Vilnius: Versus Aureus.

Merkienė, Irena Regina; Paukštytė-Šaknienė, Rasa; Savoniakaitė, Vida; Šaknys, Žilvytis. 2005. *Pietryčių Latvijos lietuviai: tapatumo išraiška, etninės ir kultūrinės orientacijos*. I. R. Merkienė (sud.). Vilnius: Versus Aureus.

Mickevičius, Juozas. 1935. Žemaičių krikštybos, *Tautosakos darbai* 1: 86–111.

Mickevičius, Juozas. 1937. Žemaičių vestuvės, *Mūsų tautosaka* 7: 47–125.

Milius, Vacys. 1964. Etnografinių tyrinėjimų apžvalga, A. Vyšniauskaitė (red.). *Lietuvių etnografijos bruožai*: 15–48. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Milius, Vacys. 1988. *Lietuvių liaudies papročiai*. Bibliografinė rodyklė. Vilnius: Mokslas.

Motuzaitė, Akvilė. 2005. Šiuolaikinės lietuvių vestuvės Vilniaus mieste, *Liaudies kultūra* 6(105): 36–45.

Motuzaitė, Akvilė. 2011. Mišrių porų vestuvės Lietuvoje kaip tautinio tapatumo išraiška XXI a. pr., *Liaudies kultūra* 2: 37–50.

Motuzaitė, Akvilė. 2013. Suomių-lietuvių bei graikų-lietuvių porų vestuvės Suomijos ir Graikijos miestuose XXI a. pr. kaip tarpkultūrinių derybų strategija, J. Mardosa (sud.). Šventės šiuolaikiniame mieste: 179–189. Vilnius: Edukologija.

Paukštytė, Rasa. 1999. Gimtuvės ir krikštybos Lietuvos kaimo gyvenime XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje, *Lietuvos etnologija* 6. Vilnius: Diemedis.

Paukštytė-Šaknienė, Rasa. 2002. Merkiniečių gimtuvės ir krikštybos: tradicinių kultūros elementų sklaida XX a., *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* 21: 141–170.

Paukštytė-Šaknienė, Rasa. 2003. Liaudies kultūra mieste: vilniečių krikštybos, *Lituanistica* 2(54): 112–125.

Paukštytė-Šaknienė, Rasa. 2004. Lietuvių ir lenkų kultūra XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje: vilniečių krikštynos, *Rocznik stowarzyszenia naukowców polaków Litwy* 3: 108–126.

Paukštytė-Šaknienė, Rasa. 2006. Gyvenimo ciklo papročiai: krikštynos, P. Kalnietis (sud.). *Punsko ir Seinų krašto lietuviai: etninio ir kultūrinio tapatumo bruožai*: 138–168. Punkskas: „Aušros“ leidykla.

Paukštytė-Šaknienė, Rasa. 2007. Ritual, Power and Historical Perspectives: Baptism and Name-giving in Lithuania and Latvia, *Journal of Ethnology and Folkloristics* 1(1): 115–129.

Paukštytė-Šaknienė, Rasa. 2013. Tradicija šiuolaikinių kalendorinių ir gyvenimo ciklo švenčių kontekste, *Res Humanitariae* 14(2): 302–322.

Paukštytė-Šaknienė, Rasa. 2016. Šeima ir kalendorinės šventės sovietinėje Lietuvoje, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 16(25): 9–34.

Paukštytė-Šaknienė, Rasa. 2018. Vilniaus ir Sofijos gyventojų šeimos šventės, *Lituanistica* 64, 1(111): 58–72.

Paukštytė-Šaknienė, Rasa. 2019. Miestiečių šeimos laisvalaikis, šventės ir ritualai, Rasa Paukštytė-Šaknienė, Žilvytis Šaknys, Irma Šidiškienė. *Vilniečių socialinė sąveika ir kultūrinė raiška: laisvalaikis, šventės, ritualai*: 21–111. Ž. Šaknys (sud.). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

Paukštytė-Šaknienė, Rasa. 2020. Lietuviškumo paieškos: Angelės Vyšniauskaitės etnografinis tyrimas Vakarų Gudijoje, *Etnografija* 28(2018): 28–41.

Paukštytė-Šaknienė, Rasa. 2022. Old Rituals in a New Cultural Environment: The ‘Drowning’ of a Midwife and the ‘Hanging’ of a Matchmaker in Lithuania and Western Belarus, *Yearbook of Baltic and Balkan Studies* 5: 196–218.

Paukštytė-Šaknienė, Rasa; Mardosa, Jonas; Šaknys, Žilvytis; Šidiškienė, Irma. 2016. *Šventės šiuolaikinėje vilniečių šeimoje*. R. Paukštytė-Šaknienė (sud.). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

Paukštytė-Šaknienė, Rasa; Savoniakaitė, Vida; Šaknys, Žilvytis; Šidiškienė, Irma. 2007. *Lietuvos kultūra: Aukštaitijos papročiai*. Ž. Šaknys (sud.). Vilnius: LII leidykla.

Paukštytė-Šaknienė, Rasa; Savoniakaitė, Vida; Šaknys, Žilvytis; Šidiškienė, Irma. 2009. *Lietuvos kultūra: Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai*. Ž. Šaknys (sud.). Vilnius: LII leidykla.

Paukštytė-Šaknienė, Rasa; Savoniakaitė, Vida; Šaknys, Žilvytis; Šidiškienė, Irma. 2012. *Lietuvos kultūra: Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai*. Ž. Šaknys (sud.). Vilnius: LII leidykla.

Paukštytė-Šaknienė, Rasa; Šaknys, Žilvytis; Šidiškienė, Irma. 2019. *Vilniečių socialinė sąveika ir kultūrinė raiška: laisvalaikis, šventės, ritualai*. Ž. Šaknys (sud.). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

Paukštytė-Šaknienė, Rasa; Žilvytis, Šaknys; Šidiškienė, Irma. 2023. *Gyvenimas daugiakultūroje aplinkoje: laisvalaikis ir šventės Vilniaus apylinkėse*. Ž. Šaknys (sud.). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

Piškinaitė-Kazlauskienė, Laura. 1995. *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė)*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Popelková, Katarína. 2017. Holidays – The Mirror of Society: The Social and Cultural Contexts of Present-Day Holidays in The Slovak Republic, *Slovenský Národopis* 65(2): 171–186.

Račiūnaitė, Rasa. 2002. *Moteris tradicinėje lietuvių kultūroje: gyvenimo ciklo papročiai (XIX a. pabaiga – XX a. vidurys)*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Račiūnaitė-Paužuolienė, Rasa. 2011. Tradicijos ir modernumo paralelės bulgarų ir lietuvių vestuvėse, *Res humanitariae* 9: 30–49.

Račiūnaitė-Paužuolienė, Rasa. 2012. *Lietuvių šeima vertybių sankirtoje (XX a. – XXI a. pradžia)*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Račiūnaitė-Paužuolienė, Rasa; Lukauskaitė, Aušra. 2011. Lietuvos totorių marinimo ir šarvojimo papročiai (XX a. vidurys – XXI a. pradžia), *Liaudies kultūra* 5: 61–70.

Račiūnaitė-Paužuolienė, Rasa; Lukauskaitė, Aušra. 2012. Lietuvos totorių laidotuvių ir mirusiųjų minėjimo papročiai (XX a. vidurys – XXI a. pradžia), *Liaudies kultūra* 5: 44–53.

Rao, Ursula. 2008. Ritual in Society, Jens Kreinath et al. (eds). *Theorizing Rituals: Classical Topics. Theoretical Approaches, Analytical Concepts*: 143–160. Leiden, Boston: Brill.

Savoniakaitė, Vida. 1998. *Audiniai kaimo kultūroje: lietuvių geometrinių raštų XIX–XX amžiuje*. Lietuvos etnologija 4. Vilnius: Alma littera.

Savoniakaitė, Vida. 2008a. Apie Lietuvos etnologijos istoriją, *Lituanistica* 54, 3(75): 59–66.

Savoniakaitė, Vida. 2008b. Lietuvos etnografija tarp savos kultūros tyrimų, *Lituanistica* 54, 4(76): 61–72.

Savoniakaitė Vida. 2011. Etnologija, V. Savoniakaitė (sud.). *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija*: 126–134. Vilnius: LII leidykla.

Savoniakaitė Vida. 2019. The Regional Studies Movement in Soviet Lithuania, *Journal of Ethnology and Folkloristics* 13(2): 71–89.

Šaknys, Žilvytis Bernardas. 1996. *Jaunimo brandos apeigos Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. antrojoje pusėje*. Lietuvos etnologija 1. Vilnius: Pradai.

Šaknys, Žilvytis. 2008. Vardadienis ir gimtadienis aukštaičių kultūroje: kartografinis tyrimas, *Gimtasai kraštas* 1: 21–27.

Šaknys, Žilvytis. 2011. Ieškant idėjų praeityje: etnologijos istorija ir dabartis, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 11(20): 9–32.

Šaknys, Žilvytis. 2014. Tradicinių kalendorinių papročių tyrimai sovietinėje Lietuvoje, *Etnografija* 20(2010): 92–105.

Šaknys, Žilvytis. 2019. Draugystė: draugų bendrijų konstravimo ir palaikymo formos mieste, Rasa Paukštytė-Šaknienė, Žilvytis Šaknys, Irma Šidiškienė. *Vilniečių socialinė sąveika ir kultūrinė raiška: laisvalaikis, šventės, ritualai*: 195–289. Ž. Šaknys (sud.). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

Šaknys, Žilvytis; Lapinskaitė, Daiva. 2008. Lietuvos karaimai: etninis ir konfesinis tapatumas XX a. antrojoje pusėje ir XXI a. pradžioje, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 8(17): 73–96.

Šidiškienė, Irma. 2005. *Būti lietuvi: etninio stiliaus apranga XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje*. Vilnius: Versus Aureus.

Šidiškienė, Irma. 2006. Lietuvių vestuvės XX a. antroje pusėje – XXI a. pradžioje, P. Kalnius (sud.). *Punsko ir Seinų krašto lietuviai: etninio ir kultūrinio tapatumo bruožai*: 106–137. Punkskas: Aušra.

Šidiškienė, Irma. 2008. Miesto liaudiškosios kultūros kūrimas: vilniečių vestuvės, *Liaudies kultūra* 4: 28–37.

Šidiškienė, Irma. 2019. Bendradarbių laisvalaikis: miestiečių bendrijų formavimasis ir kultūrinė raiška, Rasa Paukštytė-Šaknienė, Žilvytis Šaknys, Irma Šidiškienė. *Vilniečių socialinė sąveika ir kultūrinė raiška: laisvalaikis, šventės, ritualai*: 112–194. Ž. Šaknys (sud.). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

Tomaševič, Alina; Mardosa, Jonas. 2007a. Pietryčių Lietuvos lenkų vestuvės XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje: tarpkultūrinio tyrimo aspektai, *Istorija* 66: 12–28.

Tomaševič, Alina; Mardosa, Jonas. 2007b. Jaunosios vainikėlis Pietryčių Lietuvos lenkų vestuvėse XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje, *Acta historica universitatis Klaipedensis* 15: 227–240.

Tumėnas, Vytautas. 2002. *Lietuvių tradicinių juostų ornamentas: tipologija ir semantika*. Lietuvos etnologija 9. Vilnius: Diemedžio leidykla.

Turner, Victor. 1969. *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Chicago: Aldine Publishing Company.

Urbonavičienė, Dalia. 2000. *Lietuvių apeiginė etnochoreografija*. Vilnius: Lietuvos muzikos akademija.

Ustinova, Mara Yanovna. 1980. *Semeynyye obryady latyshskogo gorodskogo naseleniya v XX v: po materialam gorodov Latgale i Kurzeme*. Moskva: "Nauka".

Van Gennep, Arnold. 1960[1909]. *The Rites of Passage*. London: Routledge and Kegan Paul.

Vishnyauskayte, A. I. 1962. *Semeynyy byt litovskikh kolkhoznikov: sem'ya i semeynyy byt kolkhoznikov Pribaltiki*: 7–61. Moskva: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.

Vyšniauskaitė, Angelė. 1957. Dabartinės lietuvių valstiečių vestuvės, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. A serija* 1(2): 83–93.

Vyšniauskaitė, Angelė. 1961. Laidotuvių papročiai Lietuvoje XIX a. – XX a. pirmaisiais dešimtmečiais, *Iš lietuvių kultūros istorijos* 3: 132–157.

Vyšniauskaitė, Angelė. 1964. Šeimos buitis ir papročiai, A. Vyšniauskaitė (red.). *Lietuvių etnografijos bruožai*: 448–526. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Vyšniauskaitė, Angelė. 1967. *Lietuvių šeimos tradicijos*. Vilnius: Mintis.

Vyšniauskaitė, Angelė. 1977. Lietuvininkų vestuviniai papročiai XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje, M. Jučas ir kt. (red.). *Tarybinės Klaipėdos istorijos klausimai*: 147–157. Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Istorijos institutas.

Vyšniauskaitė, Angelė. 1981. Vestuvės Suvalkijos kolūkiniame kaime, Izidorius Butkevičius, Vida Kulikauskienė, Marija Miliuvienė, Angelė Vyšniauskaitė. Šiuolaikinis Suvalkijos kaimas: *Lietuvos socialistinio kaimo kultūra ir buitis*. Iš lietuvių kultūros istorijos 11: 100–159. Vilnius: Mokslas.

Vyšniauskaitė, Angelė. 1985. Žemaičių vestuvės, Izidorius Butkevičius, Vida Kulikauskienė, Marija Miliuvienė, Angelė Vyšniauskaitė. Šiuolaikinis Žemaitijos kaimas: *Lietuvos socialistinio kaimo kultūra ir buitis*. Iš lietuvių kultūros istorijos 13: 122–189. Vilnius: Mokslas.

Vyšniauskaitė, Angelė. 1995a. Vedybos, Angelė Vyšniauskaitė, Petras Kalnius, Rasa Paukštytė. *Lietuvių šeima ir papročiai*: 271–395. Vilnius: Mintis.

Vyšniauskaitė, Angelė. 1995b. Partizanų ir tremtinių laidotuvės bei perlaidojimas, Angelė Vyšniauskaitė, Petras Kalnius, Rasa Paukštytė. *Lietuvių šeima ir papročiai*: 461–466. Vilnius: Mintis.

Vyšniauskaitė, Angelė; Kalnius, Petras; Paukštytė, Rasa. 1995. *Lietuvių šeima ir papročiai*. Vilnius: Mintis.

Vyšniauskaitė, Angelė; Kalnius, Petras; Paukštytė-Šaknienė, Rasa. 2008. *Lietuvių šeima ir papročiai*. Vilnius: Mintis.

## The Thematic, Problematic and Methodological Evolution of Ethnological Studies of Family Customs since the Restoration of Lithuania's Independence

*Rasa Paukštytė-Šaknienė*

### *Summary*

Research into the family and its customs in Lithuania has attracted significant attention. Works on the subject differ in terms of territory, period, subject matter, topic researched, problems and other aspects. In order to classify them, I distinguish two broad groups: those based on territorial principles, which may cover a single locality, region or the entire territory of Lithuania; and those based on the period under study, which include old research (pre-Soviet), Soviet research, and current research (the period of the restored Republic of Lithuania from 1990 to 2023). The periods distinguished differ radically in terms of research methodology. The research of the present-day situation, in which the researcher can apply the method of observation, also acquires specific features and methodological approaches. The ethnographic past is usually reconstructed only from the narratives of people who submitted them and other ethnographic sources. The size and administrative status of an area (a village, town, city or metropolis) is another important aspect. There are also specificities in terms of whether the research is carried out in or outside Lithuania, in ethnographic Lithuanian lands or outside them, and whether the research concerns émigrés or people who are not connected with Lithuania.

In the article, I examine ethnological research on family customs carried out after 1990, and its directions, revealed in monographs, studies and methodological publications and articles, if the publications mark the beginning or the development of a new methodological, thematic or theoretical approach in the restored Republic of Lithuania. In order to achieve this goal, it is necessary to scrutinise the research on family customs carried out earlier. The objectives are also to analyse the institutionalisation of ethnology (1934–1993), and its impact on the study of family customs, and to highlight new themes in family customs and their evolution since 1990.

The following conclusions can be drawn from the systematisation and analysis of ethnological research carried out after Lithuania regained its independence in 1990. Looking at the publications devoted to the study of the family and its customs in the Republic of Lithuania (1918 to 1940), we can see that the institutionalisation of ethnology had only just begun. Nevertheless, a methodological

basis for field research was prepared, and ethnographic material was collected. An analysis of the topics covered showed that the issue of weddings was of the greatest interest to researchers during that period. The research was directed towards the past, in order to reveal the remnants of the old culture in customs. The continuity of that research is present only in the works of scholars who emigrated from Lithuania, and who ensured that valuable ethnographic material remained in Lithuania.

The situation during the Soviet period was different, with research primarily focused on the Soviet period, i.e. the present. However, ethnologists were given the opportunity to investigate old family customs under the guise of Marxist ideology, and they took advantage of it. On the other hand, because of the atheistic ideology, these studies could not be objective, either in the ethnographic present or in the past. Studies of family customs of a religious nature were not tolerated. However, during the Soviet period, ethnologists did not confine themselves to the territory of the then Lithuanian SSR. Research was carried out in ethnographic Lithuanian lands of Belarus and Poland. Ethnographic material from areas of Lithuania Minor that were part of the Russian Federation at the time was also widely used. As in the interwar period, research on rural wedding customs dominated. Unlike in the interwar period, researchers who trained during the Soviet period continued their work after Lithuania regained its independence. The number of ethnological research institutions expanded, and new ethnologists who completed their PhDs after 1990 became involved.

After the restoration of Lithuania's independence, the ideological restrictions on researching family customs relating to religion and religiosity disappeared. Thus, intensive studies into the customs of birth, christening and confirmation began. Life-cycle customs began to be examined from a gender perspective, focusing on the role of women in the family and in the rural community. Research into family customs was complemented by ethnological studies of textiles, sashes, spinning, clothing and beekeeping. After the restoration of independence, there was a return to the study of customs of the past, which in many cases were already oriented towards areal research and was based on cartography. The Atlas of Ethnographic Customs of Ethnic Culture, prepared in the 21st century, returned researchers to the ethnographic present. Studies of births, christenings and weddings were carried out in 150 localities, and the analysis of the past, as in the Soviet era, was used to explain present-day phenomena.

The problem of ethno-regional identity, which was examined through family customs, has been replaced by the dominant issue of ethnic identity and the interaction of cultures. Ethnological family research has taken place outside Lithuania. Detailed studies of family customs have been carried out in Latvia, Poland and Belarus. Research has also taken place outside ethnographic

Lithuania (Bulgaria). The customs of ethnically mixed Greek-Lithuanian and Finnish-Lithuanian weddings have been studied. And the customs of Lithuanian and Belarusian christenings and weddings have been compared. A new phenomenon in the research into family customs is the study of national minorities, much of which is related to intensive research on Vilnius and its vicinity. This, in turn, has led to an increased focus on the issue of the interaction of the social institutions of the community.

The development of studies of family customs has been demonstrated by the interaction between calendar feasts celebrated in the families of Lithuanians and national minorities living in Lithuania. The conclusion is made that a calendar feast celebrated in the family and the ritual formed for that feast not only maintain harmonious relations between family members, but also correspond with other social communities of neighbours, friends and co-workers.

Research into the present with a reflection on the traditions of the past has recently dominated. Thus, since Lithuania regained its independence in 1990, there has been a thematic, methodological and problem-oriented evolution of research into family customs; however, it has been set back by problems of the institutionalisation of ethnology, which limit the number of researchers and the scope of the research.

*Gauta 2024 m. birželio mėn.*